

Donderbaert

Dietske Geerlings

Copyright Zutphen 2022
Vormgeving omslag: Sterre Charlotte van den Berg

www.dietskegeerlings.nl
www.sterrecharlottevandenberg.nl

D O N D E R B A E R T

Dietske Geerlings

Mensen die wakker zijn leven in een en dezelfde wereld,
mensen die slapen, trekken zich elk in hun eigen wereld terug.

Herakleitos

Die feste Burg

Ich weiß das abendlichste aller Häuser: ein
viel tieferes Aug als deines hält dort Ausschau.
Vom Giebel weht die große Kummerfahne:
ihr grünes Tuch – du weißt nicht, daß du's webtest.
Auch fliegts so hoch, als hättest nicht du's gewebt.
Das Wort, von dem du Abschied nahmst, heißt dich am Tor
willkommen,
und was dich hier gestreift hat, Halm und Herz und Blume,
ist längst dort Gast und streift dich nimmermehr.
Doch trittst in jenem Haus du vor den Spiegel,
so sehen drei, so sehen Blume, Herz und Halm dich an.
Und jenes tiefe Aug, es trinkt dein tiefes Auge.

Paul Celan (uit *Mohn und Gedächtnis*)

draag je land
altijd binnen handbereik
ergens vlak achter je ogen
in je gehemelte

Babs Gons (Fragment 'ga terug naar je
eigen land'. Uit: *doe het toch maar*)

Als de raderen van een enorme klok draaien de noria's in de Orontes. Ze volgt het klimmen van zijn tengere lijf langs het hout, tegen de beweging van het wiel in, *'akhi alkabir*. Ze hoort het steunen en zuchten van de reusachtige raderen en het water dat stroomt langs het hout. De druppels op zijn huid schitteren in de zon. Als hij halverwege is, draait hij zich naar haar om en lacht. Ze ziet het spleetje tussen zijn tanden, en de hoektand waar een stukje af is. Hij roept iets wat ze niet kan verstaan. Terwijl de wielen blijven draaien, springt hij achter zijn vrienden aan in het water. Als hij bovenkomt, begint het spel opnieuw, alsof hij deel uitmaakt van de kolossale constructie en zijn armen en benen de noria's in beweging houden, zelfs als hij onder water verdwijnt.

De wilg is van top tot teen gehuld in spinsel. Kleverige draden lopen langs de takken naar beneden en overal hangen webben vol krioelende rupsen. Dit is niet het werk van een paar dagen, maar van weken. Wanneer heeft hij voor het laatst uit het raam gekeken? Uren klonteren samen tot een

ondoordringbare brij. De rookstoel staat met de rugleuning naar het raam en bovendien... soms duurt het lang voor hij überhaupt iets ziet. Nee, hij ziet genoeg, de hele dag door, maar met waarneming heeft het weinig te maken. Hij ziet vooral wat er voor zijn geestesoog verschijnt en de laatste dagen is dat het smalle pad langs het water met de mansklooiende berenklooi waartussen ineens het kleine, groezelige meisje met het ravenzwarte haar verschijnt dat hem met haar ogen wijd opengesperd aankijkt. Hij neemt beiden waar, het meisje en de berenklooi, maar de verbinding ertussen hapert. Zeker enkele seconden. Wel voelt hij activiteit in zijn hersenen, alsof iemand met trillende vingers een koppeling van koperdraad aan het maken is. Het meisje is inmiddels teruggelopen naar het groepje asielzoekers dat op een kleed bij het water aan het picknicken is.

Door overvolle gangen kon hij lopen zonder de studenten te zien. Het kostte hem moeite hun namen te onthouden. De gezichten gaven hem nauwelijks houvast, totdat ze een opmerkelijke uitspraak hadden gedaan. Dan onthield hij de namen soms jarenlang.

De wijd opengesperde ogen van het meisje komen ongenadig bij hem binnen en lijken als een zoeklicht zijn binnenwereld te verstoren. Misschien legt ze zijn schuldgevoel bloot dat hij ergens diep heeft weggestopt. Hij was inderdaad niet blij met het asielzoekerscentrum bij het water, niet omdat hij iets tegen asielzoekers had – natuurlijk niet,

van hem mocht het hele land volstromen met vluchtelingen, want hij gunde iedereen een veilig thuis – maar omdat hij het een onverdraaglijke gedachte vond dat er in de directe omgeving van zijn huis, voor zover je de scheefgezakte toren een huis kon noemen, een plek zou komen waar gemiddeld veel te veel mensen op de vierkante meter zouden verblijven. Hij had de toren juist gekocht om zich eindelijk te kunnen afzonderen, nadat hij zich zijn hele werkzame leven geweld had aangedaan door zich dagelijks te omringen met grote hoeveelheden mensen. Het mag een keer genoeg zijn.

Van de stekelige, sterk gelobde bladeren gaat ze in gedachten omhoog langs de aarvormige bloemen, lilaroze klokjes elk onder een donkerroze blad. Ze probeert ze te tellen, maar dat is onmogelijk, want ergens halverwege gaat het mis, kan ze zich de bloemen niet meer voorstellen, en ziet ze een wazige roze vlek. Misschien heeft ze toch niet goed genoeg gekeken, terwijl *aljadu* haar elke dag gedwongen heeft: kijk naar de acanthus, kleintje, vergeet nooit goed te kijken, tel de klokjes en neem de kleur op in je hoofd. Elke dag heeft hij het opnieuw gezegd, maar nu het erop aankomt, faalt ze. Ze ziet het reusachtige, langzaam draaiende waterrad van Hama en hoort hoe het hout en de assen steunen en kreunen, hoe Asim met zijn iele armen op het rad klimt, zich naar boven laat meevoeren. Zijn borst glanst door de druppels in de brandende zon. Hij lacht stoer naar Nouredin en Izar. Omar is nog in het water. Om de beurt

duiken ze in het diepe water en altijd komen ze weer boven. De jongens meten hun kracht met die van het rad. Asim is de langste van de drie. Samen met 'umiy kijkt ze toe vanaf de kant. Ze voelt de hand van 'umiy, ook al weet ze dat het de hand van *aljadu* is.

Opnieuw denkt ze aan de stekelige bladeren en schuift in haar verbeelding nog langzamer omhoog langs de bloei-aren, terwijl ze steeds harder probeert te lopen door het zand, dat brandt onder haar blote voeten. Het lukt haar bijna de doffe klappen die ze in de verte en dan weer dichtbij hoort, weg te denken en in de stilte van haar hoofd de *acanthus* te zien. Haar kleine hand zweet in zijn grote hand. Met haar ogen stijf dicht ziet ze de kleine, grijze haren over zijn vingers en de gouden ring. *Aljadu* is sterk. Hij heeft dunne armen en benen met alleen maar spieren. Zonder moeite tilt hij haar de lucht in en hij kan lopen als een gazelle. Zij wil ook kunnen lopen als een gazelle, maar ze voelt hoe hij haar snelheid probeert op te voeren, door zachtjes aan haar hand te trekken en hoe zij hem afremt, ook al probeert ze haar hand licht als een *farasha* in de zijne te houden, door niet met haar volle gewicht te leunen. Zonder haar kan hij veel sneller lopen en ook veel langer. Haar benen doen pijn en vooral haar knieën, haar stoffige knieën, die stijf voelen als de stam van de tamarinde. Opnieuw probeert ze de zijbladeren te tellen. Ze fluistert en hoort hoe *aljadu* zachtjes meetelt. Ze luistert met haar ogen dicht, want als ze kijkt, is hij verdwenen.

Hij was net een dag met pensioen toen hij de toren te koop zag staan. Nooit eerder had hij een blik geworpen op het huis-aan-huisblad, want hij had altijd te veel aan zijn hoofd om zich te verdiepen in het plaatselijke nieuws. Elke week schoof hij de weinig opzienbarende feiten samen met wat verscheurde enveloppen in de papierbak en bedacht ook elke week opnieuw dat hij een sticker op de deur moest plakken om de constante toestroom van dit soort nieuws te stoppen. Die eerste ochtend dat het wel maandag was, maar er geen werk meer op hem wachtte, had hij wat mistroostig het blad gepakt en was in zijn rookstoel gaan zitten, zich afvragend of hij de rest van zijn leven zou doorbrengen met dit soort futiliteiten. Hij had geprobeerd belangstellend de bladzijden om te slaan, toen zijn oog viel op de scheefgezakte toren bij het water. Hij was er zo vaak langsgelopen, ook met Elisabeth en Jan, dat de halve ruïne een vanzelfsprekendheid geworden was, net als het gemaal en de kleine stuw een eind verderop. Het had hem verbaasd dat hij zo'n toren kon kopen, en nieuwsgierig had hij het begeleidende schrift gelezen. De toren was kennelijk een halve eeuw geleden verhuurd aan kunstenaars, die er een atelier van hadden gemaakt, maar omdat de ruimte koud en donker was, stond hij nu alweer jaren leeg. De prijs viel mee, maar de toren was een monument en eigenlijk niet geschikt voor bewoning. Hij had wat kleine aanpassingen mogen doen om de ruimte bewoonbaar te maken, als hij maar eens per jaar op openmonumentendag zijn woning beschikbaar stelde voor publiek. Zover was het gelukkig nooit geko-

men, want jaren achter elkaar was de ambtenaar die belast was met het samenstellen van de lijst van deelnemende monumenten, vergeten de toren erop te zetten, waardoor niemand ooit op de gedachte was gekomen hem te bezoeken. Keurig had hij steeds de vlag uitgehangen, aan de achterkant, waar niemand hem kon zien, behalve wie in een bootje over het water voer, wat op zo'n monumentendag dan weer zelden gebeurde.

Het meisje glijdt met haar handen langs de berenklaauw en heeft een gebroken stengel in haar handen. Het sap loopt over haar polsen. Pas als ze weer op het kleed zit naast een wat slungelig meisje op de rand van volwassenheid, dringt tot hem door dat het de berenklaauw is in haar handen. Al die tijd is hij afgeleid door haar ogen, die ze zo krampachtig open lijkt te houden. Ze is zo klein dat hij haar niet heeft kunnen zien toen ze tussen de berenklaauw verbleef. Anders had hij haar ervoor kunnen behoeden. Dat doet hij vaker als hij kinderen ziet die de grote schermen willen plukken of anderszins vastgrijpen. Het gekke is dat het meisje hem weliswaar met grote ogen aankijkt, maar niets lijkt te zien en te voelen. Ze zegt niets, ze huilt niet, ze schreeuwt niet, terwijl het sap misschien al brandt op haar huid. *Zoals een spin die in het midden van het web zit en voelt dat een vlieg een van de draden vernielt, daar snel naartoe rent, als pijnlijk getroffen door het breken van de draad, zo spoedt ook de geest van de mens, als ergens een lichaamsdeel gewond is, zich daarheen, alsof hij de wond niet kon ver-*

dragen van het lichaam waarmee hij hecht en evenredig verbonden is. Er moet een breuk zijn in de verbinding tussen haar geest en handen, zoals ook haar ogen wijd opengesperd blijven, onaangedaan voor wat zich om haar heen afspeelt. Hij haast zich naar het kleed, voor zover zijn versleten heup het nog toelaat. De asielzoekers kijken hem geschrokken aan en hij wijst naar het meisje, legt uit dat ze de huid zo snel mogelijk moet omspoelen met water en voorlopig niet meer in de zon mag komen. Ze verstaan hem niet natuurlijk, maar er staat een oudere vrouw op, die Nederlands spreekt en hem te woord staat. Ze grijpt het meisje bij de hand, grist een koffiebeker van het kleed, en leidt het kind snel maar behoedzaam naar het water, terwijl ze rustig tegen haar spreekt. Wat onhandig strompelt hij achter hen aan, neemt de beker van haar over en glijdt half met zijn schoen in het water, als hij het vult. *Op wie in dezelfde rivier stapt, stroomt steeds weer ander water toe.* Hij giet het over haar armen en handen, terwijl het meisje met grote ogen dwars door hem heen lijkt te kijken. Er is nog niets aan de huid te zien, maar brandblaren van de berenklauw kunnen wel vierentwintig uur op zich laten wachten. Misschien zijn ze nog net op tijd. Op haar onderarm zit een groot litteken. Ineens grijpt het meisje zijn arm en kijkt hem recht aan. Ze zegt iets. *Aljadu*, verstaat hij. De oudere dame kijkt verrast. Het betekent *opa* in het Arabisch, legt ze uit, en het is het eerste woord dat ze in al die maanden heeft uitgesproken.

Is dat het waarom het meisje nu al dagenlang voor hem verschijnt, als hij in zijn rookstoel wat probeert te lezen, als hij vermoeid zijn bed in stapt? Verbaast het hem dat hij met zijn aftakelende verschijning haar maandenlange stilzwijgen heeft kunnen doorbreken, dat hij tot zoiets opzienbarends in staat is geweest?

Roerloos kijkt hij door het raam naar het doorschijnende web waarachter een krioelend schouwspel plaatsvindt, een wereld waaraan hij geen deelheeft. Het moet een nachtmerrie zijn zo opgesloten onderdeel te zijn van een bewegend kleverig geheel. Het is onvoorstelbaar dat hier nog vlinders uit tevoorschijn zullen komen. Nog voor die tijd zal de wilg gruwelijk kaalgevreten zijn. Er bestaat vast een middel tegen deze mot, maar hoeveel heb je daar wel niet van nodig? Er is nauwelijks een schone plek te vinden. Onbegrijpelijk dat hij het al die tijd niet heeft gezien. Elke avond trekt hij hier de gordijnen dicht, om ze 's morgens weer te openen. Als hij er vroeg bij was geweest, had hij de boom deze ellende kunnen besparen. Hij stoot zijn voet tegen de rookstoel en balt zijn vuisten. Als hij op tijd was geweest voor die vervloekte verjaardag! Dat verdraaide, trage hoofd van hem! Hij gromt tandenknarsend. Alles helpt hij naar de verdommenis. Maar voor dit meisje is hij misschien op tijd, al is het een druppel op een gloeiende plaat. Wat had het kind niet allemaal meegemaakt. Waar komt ze vandaan? Syrië? *Aljadu*. Arabisch voor opa. Hij schudt zijn hoofd. Wat zou hij voor een opa zijn geweest? Zijn eigen opa maakte, net

zo scheefgezakt als hijzelf, houten figuren voor hem met een Zwitsers zakmes. Het zakmes heeft hij geërfd, maar hij zou er een moord voor doen om nog eens een van die houten figuren in zijn handen te kunnen houden die zijn opa speciaal voor hem had gesneden. Hij heeft ze weggedaan toen zijn opa nog leefde, samen met de verzameling auto's. Hij had ze zo vaak gezien en in zijn handen gehad, dat hij er niets meer bij voelde. Pas als iemand er niet meer is, weet je zulk handwerk op waarde te schatten. Het doet bijna pijn als hij eraan denkt. Hij had ze voor Jan kunnen bewaren. Hij geeft een trap tegen de stoel en vloekt binnensmonds. Alsof dat nu nog zin heeft! *Aljadu*. Waarschijnlijk zou hij voor kleinkinderen alleen maar een scheefgezakte oude brompot zijn. Voor een kleinkind zou hij de wilg zeker redden. Natuurlijk. Dan moest hij laten zien hoezeer hij in staat was het kwaad te verdelgen.

Er is een boek waarin hij ooit de spinselmot heeft opgezocht, maar waar staat het? Op de onderste plank, het zware boek met leren omslag. De bladzijden zijn dun en licht verkleurd. Het boek ruikt naar stof en een beetje naar vocht. Ook hun oude huis was niet vrij van vocht geweest. Hij weet nog precies waar hij de spinselmot voor had opgezocht. De twee kleine leibomen bij de schuur zaten onder de kleverige webben. Elisabeth treurde om het mislopen van de oogst, terwijl het jaar daarvoor de bomen juist zo overvol met appels hadden gehangen. Hij weet niet meer of het nu uiteindelijk de spinselmot was geweest, of wol-luis. Er zit nog een papiertje tussen, afgescheurd van het

smalle notitieblok van Elisabeth waarop ze in haar fijne handschrift berekeningen maakte voor van alles en nog wat. De maten van Jan, als ze naar de winkel ging om nieuwe kleren voor hem te kopen. De nieuwe korte broek waar hij beschaamd naar had staan kijken toen Jan in het ziekenhuisbed lag. Jan, of wat er nog van hem over was. Achteraf lijkt het of dat zijn eerste gedachte is geweest bij het zien van het levenloze lichaam van zijn zoon, dat hij de broek maar één keer had aangehad. God, wat voelde hij zich een waardeloze vader, dat hij zo'n gedachte überhaupt toegang had verleend tot het drukke verkeersplein in zijn hoofd. En hoe meer hij zijn best deed te komen tot de essentie van wat een vader moest denken bij het zien van zijn overleden zoon, hoe meer hij ten prooi viel aan volstrekt stompzinnige overpeinzingen. De hoofdroute naar het grote verdriet, dat ergens centraal moest liggen, leek afgesloten, waardoor hij omgeleid werd en hopeloos verdwaalde. En dan was er ook nog het lichaam van Elisabeth. Ondoenlijk. Alsof er in een hoofd plek was voor twee dode lichamen tegelijk.

Aljadu. Zou hij anders al opa zijn geweest? Welnee natuurlijk, Jan was er de jongen niet naar geweest om vlug te trouwen en kinderen te krijgen. Het had hem ook niet verbaasd als hij later meer op jongens dan op meisjes was gevallen, maar hij was nog maar elf geweest. Op die leeftijd is alles nog zo onduidelijk. Hoe weinig had hij eigenlijk met de jongen gesproken.

Nu is hij vervroegd opa in de wijd opengesperde ogen van een vluchtelingenmeisje, zoals hij met vervroegd pensioen had gewild toen ze nog zo jong waren dat ze allemaal mooie plannen hadden voor als ze later echt oud zouden zijn. Toen de twee er niet meer waren, wilde hij juist zo lang mogelijk zijn pensioen uitstellen, omdat hij bang was dat het missen de zinloosheid van zijn bestaan zou overwoekeren, zoals de overhellende takken van de parelstruik het licht wegnamen van de *salvia caradonna*. Drie jaar had hij er nog aan vast kunnen plakken, tot hij aan de gezichten van zijn collega's had gezien dat niet alleen zijn versleten heup aan vervanging toe was. Die vermaledijde heup! Een operatie stelde niets voor, had de dokter gezegd, en dan kon hij weer een hele poos mee. Een hele poos mee!

Ze grijpt zijn arm. Hij voelt haar natte vingers op zijn huid. Het is lang geleden dat iemand hem heeft aangeraakt. Haar ogen, het is de combinatie van haar ogen, die hem recht aankijken, en haar hand om zijn arm. Om zijn arm. *Aljadu*.

Het boek valt precies open bij de spinselmot. Er zijn verschillende soorten. De hemelsleutelstippelmot. Wie die naam ooit had bedacht, had een groot gevoel voor ironie. De onschuldige ogende mot als sleutel tot de hemel! Is dit de mot die op dit moment zijn wilg aan het kaalvreten is? Strikt genomen is er van een mot nog geen sprake. Het zijn duizenden motten in wording. Een massa-ontpopping. Het beste is de kleverige nesten met de nieuwe eitjes in het na-

jaar te verwijderen. Een gezonde boom zal niet sterven ten gevolge van kaalvraat, staat er. Een gezonde boom. Hoe zie je door de webben heen of een boom gezond is? Stel dat de kleine – waarom zou hij haar niet gewoon *aljadu* noemen, naar hoe ze h m had aangesproken – een dagje op bezoek komt, of met haar familie komt picknicken in de tuin. Familie! Ze heeft die natuurlijk niet meer. De andere asielzoekers op het kleed waren geen familie van haar. Dat had hij zo wel kunnen zien. Hoe dan ook, ze zou hem zien als een onverzorgde man, die niet eens zijn tuin fatsoenlijk kan onderhouden. Wat zegt dat over de rest van hem? Hij heeft nog genoeg nette kleren in de kast. Misschien wordt het tijd dat hij zich scheert. Maar eerst moet hij de spinselmot te lijf, te beginnen met een mengsel van spiritus en groene zeep, waarmee Elisabeth vroeger de rozen beschermde tegen luis. Dan hoeft hij niet naar het tuincentrum.

Kijk naar de *al'aqnatha*, kleintje, en vergeet niet de bloemen te tellen. Neem de kleuren van de klokjes in je op en bedenk dat geen enkele dezelfde kleur heeft als een andere. Probeer roze van roze te onderscheiden en lila van lila. Concentreer je op de stevige aren die rechtop blijven staan in de stekels. Vergeet nooit hoe zij eruitziet. Als je ooit voorgoed je ogen moet sluiten, weet dan uit hoeveel kleuren zij bestaat en dat zij nooit ophoudt met veranderen op elk uur van de dag.

Het zand brandt onder haar blote voeten. Ze kijkt naar de olijfbomen langs de kant van de weg en probeert haar ge-

dachten te sturen naar de grote hand van *aljadu*. Terwijl ze naar de olijfbomen blijft kijken, probeert ze haar hand in die van hem te zien en ze voelt hoe warm hij is. Ze kijkt naar hem op en hij knipoogt. De hele dag zullen ze lopen en nog een dag en nog een en nog een. Er zal een moment komen dat ze de dagen niet meer kunnen tellen, heeft hij gezegd, maar ze zullen op de plaats van bestemming komen. Ze durft hem niet te vragen wat dan de plaats van bestemming is. De helft van het schoolgebouw is verdwenen. In de kamer van Mudir al Madrasa zit geen enkel raam meer en op het bureau ligt een deel van een lamp. De eerste twee lokalen grenzen aan zijn kamer. Ook daar zijn de ruiten verdwenen. Van *aljadu* moet ze naar de oleanderstruiken kijken en de paarse distel, omdat ze dan kan vliegen als de *farasha*'s die eromheen fladderen. In de nacht hoorde ze vliegtuigen en doffe klappen in de straten vlakbij. Ze duwde haar handen tegen haar oren, terwijl *aljadu* haar naar de kelder trok. Geluidloos lagen 'umiy en 'abi op haar lippen. *Aljadu* miste hen net zo goed als zij. Hij schoof haar handen van haar oren en fluisterde dat ze zo snel mogelijk zouden vluchten, niet alleen weg uit Al Bara, maar weg uit het land. Ze heeft een knoop in haar buik. Niemand weet waar Asim is, maar het is te gevaarlijk om hier te blijven. Asim is al een paar dagen met vrienden weg. *Aljadu* kan hem niet bereiken. Hij trok haar naar zich toe met haar hoofd tegen zijn magere lijf, toen oom Hafid hijgend in de deuropening vertelde dat ze niet meer naar Hama terug kon, omdat hun straat daar gebombardeerd was. Ze mag

Asim niet alleen laten, maar als ze zijn naam noemt, zal ook hij voor altijd verdwijnen, net als 'umiy en 'abi. Ze kan hem redden door aan hem te denken, maar ze weet niet meer hoe zijn gezicht eruitziet. Ze voelt haar zwetende hand in die van *aljadu* en stuurt haar gedachten naar Asim. Ze knijpt haar ogen stijf dicht, maar het lukt niet. Ze voelt hoe er tranen over haar wangen lopen en vraagt zich af hoe dat kan, als ze haar ogen toch stijf dichthoudt. Haar ogen lekken als de potjes olijven die 'umiy altijd op de plank zette, terwijl ze op een krukje stond, omdat ze er net niet bij kon. Ze ruikt 'umiy en probeert haar vast te houden, maar ze verdwijnt, en hoe meer ze haar best doet zich haar voor te stellen, hoe minder het lukt. Had ze meer naar haar moeten kijken toen het nog kon? Had ze haar haren moeten tellen als ze die 's avonds kamde voor de spiegel en er kokosolie inwreef? Ze voelt dat hij naar haar kijkt en wendt haar hoofd af, *aljadu* heeft zijn eigen verdriet.

Het zijn niet zomaar even een paar rupsen, zeg. Zo dicht bij de boom zinkt de moed hem pas echt in de schoenen. Hier is geen kruid tegen gewassen. Nooit zal hij zijn aversie kunnen overwinnen om duizenden levende rupsen te verdelgen, alleen maar om een boom te redden, die bovendien niet reddeloos verloren is, als hij het naslagwerk mag geloven. Hij pulkt een van de nesten van een tak. De kleverige draden blijven aan zijn vingers plakken als hij ze probeert van zich af te schudden. Met de vingers van zijn andere hand schuift hij de draden weg, maar weldra blijven ze aan

de volgende vingers kleven. Hij bukt zich en veegt zijn hele hand af aan het gras, dat eigenlijk veel te hoog staat om het nog goed te kunnen maaïen. Alles helpt hij naar de galle-miezen door zijn hopeloze neiging tot uitstel. Tot een mas-sale uitroeiing van deze wezens die het in zich hebben een vlinder te worden, is hij niet in staat.

De afgelopen dagen is hij niet meer bij het water geweest. Door de verkeerde beweging van zijn voet is het opnieuw in zijn heup geschoten. Elisabeth zou hem hoofdschuddend hebben gadegeslagen. Held op sokken. De dagen heeft hij vooral doorgebracht in de rookstoel bij het raam. Hij heeft Herakleitos opgepakt en zich vermaakt met diens duistere uitspraken, zoals *gerstebrij die niet wordt omgeroerd schift*. De wereld bestaat uit verschillende elementen, zware en lichte, die door beweging een verbinding met elkaar aan gaan. Stop je die beweging, dan zal het mengsel schiften. Hij had het wel eens gezien als Elisabeth chocolade-truffels maakte. Hoe ze beteuterd in de vieze drab stond te roeren. Hoe kan dat nu, vroeg ze dan, de chocolade en slagroom waren nog goed, en even leken ze zich te binden, tot ze uit elkaar vielen en er niets meer mee te beginnen was. Dat intrigeert hem, dat ook de losse delen niet meer bruikbaar zijn als het mengsel eenmaal geschild is. In het sociale verkeer kan ook van alles schiften. Zodra hij de verbinding met de ander aangaat, begint de schifting, het onbegrip, de verwarring, waardoor hij zich dagenlang mislukt voelt, ook als hij allang weer alleen is. Misschien was het voor Elisa-

beth een hele opgave geweest om met hem samen te leven, al had zij dat nooit echt laten merken. Hij dreef haar regelmatig tot wanhoop met zijn wegdrijvende gedachten waar zij geen vat op kreeg, en zijn gebrek aan praktische vaardigheden. Toch bleef hij met haar in beweging. Soms ging het roeren zwaar, maar de zware en lichte delen bleven zich aan elkaar vastklampen. Er was nooit sprake van schifting geweest. Zij had hem lichter gemaakt en hij haar zwaarder. Heette dat niet geluk?

Hij heeft het gras te hoog laten worden. Hier kan hij met de handmaaier met geen mogelijkheid doorheen. Dom natuurlijk. Zoiets moet je bijhouden. Waar is hij met zijn gedachten geweest? Hij zou iemand moeten vragen met een elektrische maaier, maar wie? Inmiddels bloeit er ook allemaal onkruid tussen. Elisabeth kon daarvan in verrukking raken, dol als ze was op de fijne kruidenbloemen in kloostertuinen. In handboeken zocht ze de namen op en ze kaapte ze soms uit de berm en plantte ze in haar eigen tuin. *Daucus carota* was haar favoriet, de wilde peen die in alle stadia beeldschoon was: het fijne loof als het net boven de grond kwam, de prachtige schermen, en tenslotte de aandoenlijke vogelnestjes, die tot laat in de herfst, helemaal bruin geworden, nog de tuin sierden en in stilte getuigden van de schoonheid van verval. Ze kon slecht tegen verval. Ze had zich in haar levenslust aan hem vastgeklampt, terwijl hij maar moeizaam vooruitkwam en overal in verstrikt raakte. Misschien was het haar hartstocht voor onkruid geweest.

Ze had hem met haar kleine schep uit de berm gekaapt. Alleen al ter ere van haar moet hij het onkruid laten staan. Wat is er eigenlijk mis met hoog gras? Als *aljadu* hier zou komen, kan ze bloemen plukken. Tsss, alsof ze hier zou komen.

Als hij zo graag wil dat zij hier bloemen komt plukken, moet hij er moeite voor doen. Hij hoort Elisabeth. *Ze komen niet vanzelf. Vriendschappen moet je onderhouden.* Hij is er niet goed in, maar hij kan een poging wagen. Kan hij geen buddy worden? *Buddy to buddy* heet het project waarmee de vrijwilligers in het asielzoekerscentrum de verbinding tussen de vluchtelingen en de autochtone bevolking willen leggen. Het gaat om gelijkwaardigheid tussen mensen. De vluchtelingen zullen ons verrijken met hun kennis en eigen cultuur en wij zullen hen wegwijs maken in onze cultuur. Hij ziet nog het vuur in de ogen van de twee studenten die hem aanspraken toen hij het centrum, vlak na opening, bezocht, omdat hij toch even polshoogte wilde nemen bij de lichte bedreiging die hij voelde. Hij woont zo dicht bij het azc dat het voor de hand ligt af en toe een vluchteling uit te nodigen. Het zou echt iets voor Elisabeth zijn geweest. Goed van vertrouwen kon ze met werkelijk iedereen een gesprek beginnen, desnoods met handen en voeten, en de gesprekken doken onder haar bezieling meteen de diepte in. Met volstrekt onbekende mensen stond ze op de hoek van de straat met Jan aan haar hand over de zin van het bestaan te praten en deed daar 's avonds uitgebreid verslag van. Als hij dan vroeg wie de persoon in

kwestie was geweest, wist ze helemaal niets meer over hem of haar te vertellen, alleen over wat er gezegd was. Ooit had ze het afwisselend over een hij en een zij en vroeg hij haar of ze nu een man of een vrouw had gesproken. Ze had hem verbaasd aangekeken en haar schouders opgehaald. De persoon had naast een wat mannelijke uitstraling absoluut de stem van een vrouw gehad, maar was hoe dan ook een mens.

Ze struikelt half over losliggende stenen. Zie je de *al-'aqnatha*? De melodie in zijn stem heeft plaatsgemaakt voor staccato. Met geen mogelijkheid ziet ze de *acanthus*, ze ziet alleen maar stenen voor zich en bloed, omdat ze zeker weet dat ze honderd stappen terug haar voet heeft opgehaald aan iets scherps. Bijna opende ze haar ogen, maar iets in zijn stem dwong haar hem te gehoorzamen. Vlak buiten Al Bara was opnieuw het schieten begonnen en *al-jadu* had haar meegetrokken langs gebombardeerde huizen. Asim lag op haar lippen. Nog net kon ze hem tegenhouden op het puntje van haar tong. Stijf had ze haar mond dichtgehouden en ze had geslikt. Als ze niet terug naar Hama mocht, waarom kon ze dan niet hier blijven in Al Bara en straks teruggaan als de vliegtuigen weg waren? Ergens in Hama lag haar hart, in de straat die nu geen straat meer was, maar het huis, het huis was er nog, achter haar ogen. Ze ging alle kamers af, de smalle trap naar boven, en kon nog overal bij. Daar, daar lag haar hart, in het bed, waar *'umiy* liedjes zong voor het slapengaan. Ze rook de kokos

en het citroengras. *Ami aleaziza, eaziziun easim*. Als ze de stad verliet, trok ze een gat in haar hart.

Vanuit haar ooghoek had ze vanachter een kapotte muur een gestalte zien komen. Nog voordat het schot klonk en ze hem zag vallen, riep *aljadu* dat ze haar ogen dicht moest doen en de bloemen van de acanthus moest tellen. Pas toen had ze begrepen dat het helemaal geen spel was.

In plaats van de acanthus ziet ze ook nu nog zijn vallende lichaam, de verbazing in zijn ogen toen hij haar aankeek. Hij was nog jonger dan Asim. Je kunt je blik niet weigeren aan iemand die doodgaat. Hij keek haar aan en zij keek terug. Daar was geen *al'agnatha* tussen te krijgen, maar dat hoeft *aljadu* niet te weten. Die had, veel te laat, zijn hand voor haar ogen geslagen, en haar vooruitgeduwd. Sinds ze haar ogen dicht heeft, heeft ze geen idee meer waar ze is.

Het zijn het witte linnen overhemd en de donkerbruine broek die hij uit de kast heeft gehaald. Hij heeft ze zelfs gestreken. Het voelt goed dat hij zich wat heeft opgeknapt. Zo kan hij weer voor de dag komen. Het witte linnen staat hem goed, zeker nu hij zich heeft geschoren. Altijd als hij dit overhemd droeg, zag hij de kleine schittering in Elisabeths blik, alsof ze hem met andere ogen bekeek. Nu hij in de spiegel kijkt, begrijpt hij het. Het geeft zijn ruwe kop, met het wilde haar en het litteken naast zijn oog, iets zachts. Wat zag *aljadu*, toen ze bij het water zijn arm pakte en hem aankeek? Hij kan zich niet meer herinneren wat hij die dag droeg, maar hij voelt nog de druppels van haar vingers op

zijn huid. Hij had een overhemd met korte mouwen aan. Nee, geen overhemd met korte mouwen. Hij had zijn mouwen opgestroopt. Hij heeft nog het cognackleurige ribfluwelen jasje dat goed staat bij deze combinatie. Zo kan hij voor de dag komen als opa.

Hij loopt langs het water, voorbij de plek waar ze tussen de berenklaau tevoorschijn kwam. Kinderen spelen vaak op dezelfde plek, maar hij is enkel omringd door het hoge gras. Ook bij het water zit niemand. Hij verbaast zich over zijn eigen teleurstelling. Eigenlijk verbaast hij zich de hele week al over zichzelf. Zo stond hij twee dagen geleden in de kleine boekhandel het dikke woordenboek Arabisch-Nederlands en Nederlands-Arabisch af te rekenen. Hij hield zichzelf voor dat het altijd goed was voor de hersenen om je in een nieuwe taal te verdiepen, juist als je wat ouder was. Wat had hij anders te doen?

Hij heeft het opgezocht. *Aljadu*. Of het echt opa betekent. Hij is verder gaan zoeken. Mamma is 'umiy, pappa 'abi, broer *shaqiq*, zus 'ukht, oma *aljada*, kleindochter *hafida*. En dan had je het bijvoeglijke naamwoord achter het zelfstandige naamwoord, dat soms het woord dat ervoor stond, weer door elkaar schudde. *Aljadu aleaziz*, lieve opa. Enigszins beschaamd heeft hij het woordenboek weggelegd. *Aljadu aleaziz*. Hij heeft rijtjes uit zijn hoofd geleerd.

Langs het water herhaalt hij de woorden, fluisterend. Schichtig kijkt hij om zich heen. *Ze komen niet vanzelf, je*

moet er moeite voor doen. Elisabeths stem. Is zij in hem geslopen? Hij kan bij het azc langsgaan en vragen hoe het met het meisje gaat, dat op een of andere manier *aljadu* moet blijven heten, omdat dat het enige woord is dat hij haar heeft horen spreken, ook al zou *hafida* logischer zijn. Alleen even langsgaan. Een kleine moeite. Hij kan buddy worden. Zou hij dan zelf een vluchteling mogen uitkiezen? Dat zou pervers zijn. Een vluchteling uitkiezen. Hij mag hopen dat het zo niet gaat, al moet hij toegeven dat hij eigenlijk alleen de buddy van *aljadu* wil zijn. Hij zou haar de kruiden langs het water laten zien. Zij zou bloemen plukken en hij zou aan Elisabeth denken. Hij zou haar leren schaken en Herakleitos voorlezen. Zij zou hem Arabisch leren en hij zou Herakleitos voor haar vertalen in het Arabisch.

Ze speelt het spel mee, sluit haar ogen voor hem. Hij wil haar beschermen, want zij is het kind. *Aljadu* is vast vergeten hoeveel hij zelf zag toen hij nog een kind was. Ze stelt zich hem voor als kleine jongen en moet even lachen. Heel veel dunner zal hij niet geweest zijn, want dan was hij onzichtbaar geweest. Zijn baard wegdenken lukt niet. Ze heeft geen idee wat eronder zit.

Waar ze nu lopen, is al een hele poos geen *acanthus* meer te bekennen. Ze ziet de kapotte stad, ook met haar ogen dicht, maar als *aljadu* het wil, zal ze een *al'aqnatha* zien. Vanuit de stekelige bladeren bouwt ze in haar hoofd voor hem een lange bloeiaar, met aan alle kanten de lilaroze

klokjes onder de donkerroze afdakjes. Ze telt de bloemen en voegt er nog wat toe voor een mooie volle bloei. En nu? Wat moet ze doen met de acanthus in haar hoofd? Moet ze haar plukken, haar handen openhalen aan de stekels? Ze denkt aan de kapotte stad, waar zij aan de hand van *aljadu* loopt. Haar knieën doen pijn en het liefst zou ze even zijn hand loslaten.

De wind strijkt door zijn haar en zo zonder baard voelt hij zich te kijk staan, terwijl er niemand is. Wat zou een vluchteling hier willen leren? Wat zou er passen in een klein hoofd dat beelden heeft gezien van een onbeschrijflijke gruwelijkheid? Zou het nog openstaan voor een andere wereld? Kan ze nog kind zijn, of is met de oorlog alle onschuld uit haar los geramd? Haar wijd opengesperde ogen brengen hem in verwarring, jagen hem angst aan. Nee, geen angst. Het zit dieper, ze grijpen hem aan, daar waar het hart bonst, en laten niet meer los.

Als hij tussen de berenklaauw staat, kijkt hij langs het pad naar de bomen verderop. Daar is ze veilig. Daar kan ze ongestoord spelen, in bomen klimmen en tussen de takken een hut bouwen. Misschien hebben ze in het azc speelgoed voor haar. Er was een lokaal waar zelfs werd lesgegeven, met veel beeldmateriaal. Dat is nog eens wat anders dan studenten lesgeven. Kleine kinderen die de taal niet spreken, maar die achter hun ogen werelden schuilhouden die hij nooit zou kunnen bevatten. Zou hij haar kunnen leren schaken, zonder woorden te gebruiken? Zouden de zwarte

stenen haar doen denken aan de mannen die haar stad binnenvielen op klaarlichte dag? Waarom zou hij haar leren schaken? Hij heeft het zelfs Jan nooit geleerd. De jonge vrouw vertelde over de lessen die ze gaf, hoe ze haar vorige baan had opgezegd om deze kinderen te kunnen lesgeven. Hij herkende de geestdrift van Elisabeth. Geen berg was er te hoog als het om idealen ging. Schaken! Alsof *aljadu* daarop zit te wachten. Wat zou ze wél willen leren? Fiet-sen? Hij heeft wel eens asielzoekers bij het centrum zien wegfiet-sen. Hebben ze dat daar geleerd, of konden ze dat al? De kleine *aljadu* kan hij zich niet op een fiets voorstel-len. Jan had het vooral van Elisabeth geleerd, omdat hijzelf bijna altijd laat thuis was. Een enkele keer rende hij 's avonds na het eten nog achter de kleine fiets aan, huiverend als zijn zoon slingerend rakelings langs de stoeprand ging. Wat was hij opgelucht toen Jan hem op een avond tegemoet was gerend en had geroepen dat hij kon fietsen. De trotse glimlach van Elisabeth. Zijn eigen gevoel hield het midden tussen schaamte en trots. Wat heeft hij Jan eigenlijk wél geleerd? Wat heeft dat leren überhaupt voor zin gehad, als zo'n jongen na elf jaar ineens ophoudt te bestaan? Zijn keel wordt dichtgeknepen.

Waar komt de hond vandaan? Hij heeft hem niet horen aan-komen. En zijn baas, waar is zijn baas? Een eindje verderop loopt een jonge vrouw tussen de bomen door. Ze let niet op de hond. Ofwel ze heeft er het volste vertrouwen in dat hij wel weer terugkomt, of de hond is niet van haar. Verder is er niemand. De hond snuffelt aan zijn broek, en kwispelt.

Ja, ja, je bent een braaf beest, en nu wegwezen, naar je baas. De vrouw is vlakbij, kijkt op en knikt, haast goedkeurend, terwijl haar blik even op zijn overhemd blijft rusten. Ze heeft gelijk, het overhemd en zijn jasje staan hem goed, maar het zijn geen kleren om mee langs het water te lopen. Hij deed het voor *aljadu*, ook al is zij in geen velden of wegen te bekennen. Ze loopt door, de hond volgt haar, en haalt haar daarna weer in. Hij voelt zich betrappt.

Het lage gebouw is ooit een kazerne geweest. Het prikkeldraad eromheen begrijpt hij niet. Het doet hem denken aan zwart-witfoto's van concentratiekampen met drommen kaalgeschoren mensen achter het prikkeldraad. Is hij de enige met zulke associaties? Waarom halen ze het niet weg? Het heeft alleen maar een afschrikwekkend effect, voor beide kanten, alsof integratie alleen maar mogelijk is met een winkelhaak in je goede overhemd.

Hij ziet schimmen achter de ramen. Zijn zicht is onvoldoende om op deze afstand mensen te onderscheiden. Aan de zijkant van het gebouw spelen wat kinderen, maar zij zit er niet tussen. Dat ziet hij dan weer wel. Ze is al iets ouder dan deze paar. De deur doet hem denken aan die van het universiteitsgebouw die hij elke dag heeft geopend. Hij is dicht. Waar is iedereen? De zon brandt in zijn nek, op zijn rug staat zweet. *Waar is iedereen*. De vraag van studenten op het moment dat er wat mensen afwezig waren geweest, had hem steeds opnieuw gestoord. Alsof *iedereen* ooit hier aanwezig kon zijn. *Iedereen* is een beledigende aanduiding

voor eenieder. Een jongen en een kind dat het midden houdt tussen een jongen en een meisje, rennen langs het prikkeldraad achter een bal aan. Ze slaan geen acht op hem en lopen terug naar de andere kinderen. Ze spreken een taal die hij niet kan verstaan. *Ogen en oren zijn slechte getuigen voor mensen met een geest die hun taal niet verstaat.* Hij doet er niet toe in hun wereld, maar wat weet hij ervan. Zolang hij geen woord verstaat, kan hij alleen maar gissen. Misschien hebben ze hem bespot, zonder hem aan te kijken. Elisabeth heeft hem zo vaak gewezen op zijn minimale gezichtsuitdrukkingen. Hij liet volgens haar nauwelijks merken of hij iemand opgemerkt had. Ze vond dat onbeleefd, alsof die ander er niet toe deed. Het heeft hem altijd verbaasd dat zij zich daarover zo kon opwinden. Door zo nadrukkelijk te reageren, kan een ander zich ook juist ongemakkelijk voelen. Als hij zich gedeisd houdt, geeft hij een ander de ruimte. Hij heeft nooit een poging ondernomen zijn gedrag hierin te veranderen. Terecht, vindt hij ook nu nog. Hoor je dat, Elisabeth? Terecht. Weer die dichtgeknepen keel, alsof ze hem vanuit het universum terechtwijst. Een lang meisje staat zelfverzekerd in de deuropening. Ze kijkt uitdagend zijn kant op. *Kom binnen, ook hier zijn goden.* Het is het slungelige meisje dat naast *aljadu* op het kleed had gezeten. Herkent zij hem ook? Ze heeft haar blik alweer van hem afgewend en kijkt naar de spelende kinderen. Achter haar beweegt iemand. Hij ziet een kleine hand en een stukje van een been. *Aljadu?* Hij knijpt zijn ogen samen, maar het zijn slechte getuigen. Moet hij erin

berusten dat de wereld om hem heen steeds waziger wordt en hij langzaam verdwijnt in een binnenwereld waar hij weliswaar thuis is, maar waar hij niemand ontvangen kan? Hij draait zich om en loopt terug, richting het water. Zijn broekspijpen schuren langs het hoge gras en worden nat.

Ze hebben ook de graftombes van Al Bara gebombardeerd. Waarom zou je een dode stad bombarderen? Hebben de bommen ook de bladeren van de acanthus in de stenen verwoest? *'umiy* had gezegd dat de plant in de oudheid het symbool was voor onsterfelijkheid. Iemand had de planten in de graftombes gebeiteld. Zo blijven de doden eeuwig leven. Wat blijft er nog van die onsterfelijkheid over als je zelfs de doden en hun symbolen vernietigt? Maar zij, zij ziet de graftombes van Al Bara. Daar helpt geen bombardement tegen. *'umiy* had haar handen langs de stenen laten gaan en gefluisterd. Ze had de namen genoemd van de doden uit haar leven. *Aljada*, maar ook haar zus en haar oudste broer. *'umiy* en *'abi* zijn nu zelf onsterfelijk, maar er is geen graftombe voor hen. In haar hoofd beitelt ze een acanthus voor hen.

Aljadu, fluistert ze, waarom hebben de bladeren van de *al'agnatha* stekels? *Aljadu* gromt. Ze gaan langs Hama, zegt hij, om de anderen te zoeken. Welke anderen bedoelt hij? Aan de kant van de weg hebben ze wat gegeten. Tussen de spleetjes van haar ogen had ze het brood gezien. Het was uitgedroogd en hard, maar nog goed. Heel even had ze het zachte brood van *'umiy* geroken, als het net uit de oven

komt. Als je het wegdrukt in je hoofd, steeds opnieuw, dan wordt het vanzelf hard. Ze had ook naar *aljadu* gegluurd, of hij wel at, want anders bleef er niets van zijn dunne benen over, als hij zoveel moest lopen. Haar benen zijn dikker, terwijl ze veel kleiner is. Haar benen zijn bijna net zo zacht als de broodjes van *'umiy*, waar ze niet aan wil denken. Als ze heel lang blijft lopen, worden haar benen net als die van *aljadu*, dun, sterk en hard. Ze stopt de broodjes weg, ergens binnen, waar je ze niet kunt zien, waar niemand ze kan pakken. Nu voelt het allang niet meer of ze net heeft gegeten. Ze heeft nog steeds honger, maar ze weet dat de honger ook verdwijnt, dat hij juist erger lijkt als zij net heeft gegeten. Ze ziet met geen mogelijkheid de blaadjes van de *al'agnatha*, ze ziet alleen maar de broodjes van *'umiy*, de kruimels op Asims stoppels als hij lacht, en *'abi* die bijna zijn handen brandt als hij een broodje pikt dat net uit de oven komt, *'umiy*'s grote frons, op de grens van boos en vrolijk. De broodjes vliegen onder haar handen vandaan, zegt ze boos, zo kan ze hen toch nooit bijhouden met bakken, maar wat ziet ze hen graag eten.

De reuzenberenklauw onttrekt hem aan het zicht. Hij streelt de schermen van enkele kleinere exemplaren boven zijn hoofd. Elisabeth. Hij voelt de zachte huid vlak onder haar navel, die in al haar kwetsbaarheid bescherming had gegeven aan het wezen in haar buik. De ragfijne, kantachtige rimpeltjes van haar ouder wordende huid. De onverwachte onvoorstelbare zachtheid ervan. Hij voelt hoe zijn geslacht

opzwelt. *Op de scheidingslijn tussen Morgen en Avond staan de Grote Beer en tegenover de Grote Beer de bewaker van de hemelse Zeus.* Vlak onder het scherm scheurt hij in één ruk de stengel kapot. Het sap druipt over zijn handen en, verbaasd over zijn eigen geweld, strijkt hij langs zijn gezicht. Hij voelt niets.

'*umiy* heeft broodjes meegenomen. Asim komt bij hen zitten en pakt ze aan. Een voor een gaan de broodjes bij hem naar binnen. Ze begrijpt niet waar hij ze laat. Nergens in zijn dunne lijf is plek voor de dikke bolle broodjes van '*umiy*. *Aljadu* had verteld van de slang die in één hap een muis eet, omdat hij geen tanden heeft. De muis gaat als een grote bobbel door de slang, tot hij verteerd is. De hals van Asim is lang en dun, maar ze ziet geen broodjes als hij slikt. De waterraderen blijven steunen en zuchten, ook als de jongens aan de kant zitten. Asims vrienden komen bij hen zitten en krijgen broodjes van '*umiy*. Izar is de knapste. Hij is groot, breed en mannelijk. Ze wordt een beetje verlegen als hij naar haar lacht. Ook zijn zusjes zijn groot, terwijl die jonger zijn dan zij. *Aljadu*, '*abi* en *Asim* zijn alle drie iel, maar wel sterk.

Half boven zijn ogen hangt de geknakte stengel. Nogmaals strijkt hij in zijn gezicht. Hij kan zich niet meer herinneren hoe Jan eruitzag als hij sliep. Het kleine hoofd is weggezonden in diepe duisternis. Elke avond ging Elisabeth voor het slapengaan nog even langs Jans kamer om hem een kus

te geven, terwijl hij allang sliep. Hij vroeg zich af waarom ze het deed, maar wilde de betovering van het stille ritueel niet doorbreken.

Een felle steek trekt door zijn rechteroog, gevolgd door een helse pijn. Hij grijpt naar zijn gezicht nog voordat hij beseft wat hij voelt. Ruw duwt hij de stengels van zich af om op het pad te komen. Hij struikelt half over zijn broekspijpen en probeert bij het water te komen. Zijn voet glijdt in het water en hij vloekt binnensmonds. Hij zakt door zijn knieën en houdt zijn armen in het water, zijn mooie overhemd en jasje ten spijt. Het linnen plakt aan zijn armen. Hij plenst zoveel mogelijk water in zijn gezicht, maar het is of iemand een brandende fakkel tegen zijn oog houdt en zijn huid schroeit. Hij onderdrukt een schreeuw en vraagt zich tegelijkertijd af waarom. Met zijn hoofd in zijn elleboog probeert hij weg te komen, weg van de zon. *De zon is een mensenvoet groot.* De zon trapt hem krachtig in het gezicht en beneemt hem de adem.

Voor de spiegel probeert hij zijn ogen te openen, maar hij heeft geen idee hoe. Terwijl het voelt alsof zijn rechteroog is weggebrand, wil kennelijk ook het linker uit alle macht gesloten blijven. Om zijn oog grondig uit te spoelen zou hij het moeten openen, maar hij ziet er geen kans toe. Hij grist een handdoek van het rek en houdt hem onder de kraan. Met de doorweekte handdoek op zijn gezicht gaat hij op bed liggen. Ergens voelt het goed, alsof het klopt. *De aard van de mens is zijn lot.* Hij wil het uitschreeuwen van de

pijn, maar dwingt zichzelf te zwijgen, zodat de pijn niet kan ontsnappen, het vuur in zijn ogen naar binnen zal slaan. *De psyche een vonk van sterrenstof*. Buiten zinnen schudt hij met zijn hoofd tot de handdoek op de grond valt en hij wegzakt in een niemandsland.

In de verte klinken inslagen. *Aljadu* let niet meer op of ze haar ogen open heeft. Hij loopt steeds sneller, nu ze in Hama zijn. De waterraderen zijn er nog, maar er is niemand behalve *aljadu* en zij. Ze wil dat Asim op het rad klimt, met de andere jongens, ze wil dat hij lacht, lacht naar haar en *'umiy*. Ze voelt *'umiy's* hand, maar het is die van *aljadu*, die haar meetrekt. Asim is weg met Omar en Izar. Noureddin moet bij zijn zieke vader blijven. Noureddin woont aan de andere kant van de straat die geen straat meer is. Achter haar ogen ziet ze Noureddin bij zijn zieke vader. Ze ziet de zon op Asims natte huid. Ze ziet de druppels op zijn borst en zijn armen. Om de beurt duiken ze het water in en lachen naar *'umiy* en haar. *Aljadu* trekt harder. Ze moet meekomen, weg van het waterrad. Hij wil vrienden zoeken waar ze kunnen overnachten en met wie ze kunnen vluchten, weg uit Hama, weg uit Al Bara en weg uit het land. De straten waar ze doorheen lopen, herkent ze niet. De gebouwen zijn half in puin, de meeste hebben geen dak meer, en op de plek waar ramen zaten, gapen grote gaten. De straten liggen vol puin. Ziet hun eigen straat er ook zo uit? Ze sluit haar ogen en ziet de smalle trap naar boven, de bloemen op het balkon, de keuken met de potten olijven, de duiven in

de dakgoot, en *'umiy* die brood uit de oven haalt. Ze ruikt het brood en voelt honger. Haar richtingsgevoel is verdwenen. Soms herkent ze een stuk van de stad: de gevel van het huis van de dokter lijkt met gerafelde randen in een nieuw landschap van gruis en puin geplaatst, alsof een grote hijskraan haar herinneringen aan het bergen is. Mensen schreeuwen naar elkaar en ze hoort vliegtuigen. Hij trekt haar mee door een tunnel. Ze herkent de tunnel naar het zwembad, want ze ziet de schilderijen en grote letters die jongens daar opgespoten hebben, maar niet meer de gebouwen eromheen die haar spookachtig als geraamtes aangaan. Het licht van de tunnel is kapot en het ruikt vies, naar stof en urine. Ze houdt haar hand voor haar mond en neus.

Een golf van misselijkheid dwingt hem rechtop te gaan zitten. Een bonkende pijn trekt door zijn hoofd. Als hij zijn linker ooglid een klein beetje optilt, ziet hij wazig de kast in de hoek van de kamer. Hij ziet zelfs de sleutel in het slot van de kastdeur. Dat is mooi, want zijn rechteroog zit potdicht en brandt nog steeds. Terwijl hij naar de spiegel strompelt, draait de kamer licht om hem heen. Hij leunt zwaar op de wastafel en tilt zijn ooglid weer een klein beetje op. Ontzet gluurt hij in de spiegel naar zijn rechteroog. Het lijkt een glanzende pruim met in het midden een spleet. Dit ziet er niet best uit. Het lijkt meer op een insectenbeet dan op een verwonding van de berenklaauw. Dit ziet er monsterlijk uit. Zijn overhemd is vochtig en verkreukeld. Het zit vol bruine en groene vlekken. Hij tuurt naar zijn

wollen broek, die gehavend om zijn benen slobbert. Zonde. Hij probeert zich zijn knappe kop van die ochtend te herinneren, waarmee hij door Elisabeths ogen goedkeurend in de spiegel had gekeken. Er is weinig van over. Als hij nu naar buiten gaat, jaagt hij iedereen de stuipen op het lijf. Hij kan zich de komende dagen beter ontfermen over de wilg. Dan doet hij nog iets nuttigs en misschien is de zwelling van zijn oog na een paar dagen voorbij. Hij rommelt in de lade op zoek naar pijnstillers.

Zonder enige reserve grijpt ze zijn arm en spreekt hem aan. *Aljadu*. Met geen mogelijkheid kan hij aan haar blik ontkomen. Ze grijpt zich aan hem vast. Aan hem. Hij. Hij.

Terwijl hij voor de wilg staat, herinnert hij zich weer waarom hij er niet aan begonnen was. Het is ondoenlijk. Vanuit zijn kamer heeft hij daar steeds heel andere ideeën over, maar als hij vlak voor de boom staat, ziet hij dat er niets mee te beginnen valt. Voor de vorm trekt hij een paar klevrige nesten van de takken en schudt ze van zijn vingers boven een emmer. De boom heeft nauwelijks nog bladeren. Dit heeft geen zin. Misschien kan hij beter weer naar binnen gaan en rustig in zijn stoel gaan zitten, hooguit wat lezen. Lezen. Het is de vraag of hij dat nu nog kan met zijn ene oog. Hij brengt zijn handen dicht naar zijn oog en ziet de grove rimpels op zijn handen en behaarde vingers. Onder zijn trouwring piept een klein stekelig blad uit. Hij had de flora en fauna opgezocht van Syrië, toen hij zich over

het Arabisch had gebogen: de langzaam groeiende olijfboom met de prachtige, grillige stam, de tamarinde en oleanderstruiken die talloze vlinders aantrekken, de acanthus met zijn sterke wortels en trotse bloeiaren, die ook wel stekelige berenklaauw werd genoemd, maar niets te maken had met de reuzenberenklaauw langs het water. Hij had zich nooit eerder in deze bomen, struiken en planten verdiept. Hij had de kaart van Syrië opgezocht en was met zijn vingers langs mogelijke vluchtroutes gegaan. Welke had zij genomen?

Eenmaal binnen pakt hij het huis-aan-huisblad van de tafel, neemt plaats in de rookstoel en probeert een stuk te lezen. Dat gaat nog. Hij leunt achterover en sluit ook zijn linker-oog. Waarom zou hij lezen? Hij kan maar beter zijn ogen wat rust gunnen.

Opnieuw loopt hij langs het water en de hoge berenklaauw. Haar kleine gestalte verrast hem en opnieuw frapperen hem haar wijd opengesperde ogen. Ze wijst over het water naar een eend en zegt *miladi*. Hij knikt en zegt *eend*. Ze zegt hem na en proest het uit. Verbaasd kijkt hij haar aan, maar ze schudt haar hoofd en zegt nogmaals *miladi*. Nu zegt hij haar na en zij knikt bewonderend. Daarna zegt ze *eend*, en kijkt dan heel ernstig. Hij gaat naast haar staan en geeft namen aan de wereld om hen heen. Ze zegt hem na en struikelt over sommige klanken, maar krabbelt overeind en spreekt de woorden opnieuw uit. Haar eigen taal heeft ze verborgen. Ze spreekt alleen nog de Nederlandse woorden

uit. Hij kijkt naar de ernstige blik in haar ogen en vraagt zich af welke wereld er schuilgaat achter deze blik. Wie bewaart ze allemaal in haar herinneringen en welke verwoestingen zijn er inmiddels al aangericht in dat nog veel te kleine hoofd? Hij onderdrukt zijn neiging heel even door haar ravenzwarte haar te strijken en zwijgt. Op een open plek tussen het riet gaat ze bij het water zitten en wacht rustig af of hij haar zal volgen. Aarzelend neemt hij naast haar plaats en samen turen ze over het water. Een woerd drijft met zijn glanzende groene kop trots vlak langs de oever en maakt kleine kringen in het water. *Miladi* echoot zachtjes in zijn hoofd, terwijl zij *eend* fluistert. Hij weet niet waarom het kleine blauwe vlekje tussen het verenkleed hem plotseling zo ontroert.

Het is of zijn oogspieren verlamd zijn. Zweet parelt op zijn voorhoofd. Met zijn vinger trekt hij zijn ooglid op en hij ziet dat het huis-aan-huisblad van zijn schoot is afgevallen. Hij bukt zich om het te pakken, al heeft hij geen enkele behoefte zich in het plaatselijk nieuws te verdiepen. Hij gluurt door het spleetje van zijn oog naar de foto's. Het voltallige team van een begrafenisonderneming kijkt hem vriendelijk glimlachend aan. Heeft u al eens nagedacht over uw uitvaart? Zijn uitvaart? Alsof die er nog toe doet. *Wie geboren wordt, wil graag lang leven, en de dood vinden, rust veeleer, en laat kinderen na om de dood te vinden. Zijn kind heeft de dood al eerder gevonden dan hijzelf.*

Zelfs sterven heeft hij Jan niet kunnen leren. Hij slaat op de armleuning en voelt een lichte jeuk in zijn vingers.

Spookhuizen gapen kraters. Overal waar ze aanbellen, zijn de vrienden van *aljadu* al vertrokken. Ze wist niet dat hij zoveel mensen kende. Ze mogen een stuk meerijden met een groenteverkoper, tot buiten de stad, waar de broer van *aljadu* woont. Een schaduw van reusachtige vleugels verduistert het hoofd van de groenteverkoper als hij vertelt dat het huis van zijn zus die nacht is getroffen. Aasgieren verlaten zijn lippen en zijn ogen verbergen een afgrond. Zijn zus en haar drie kinderen zijn omgekomen. Zijn zwager is nog niet gevonden. Hij wrijft in zijn ogen en begint te hoes-ten. *Aljadu* knikt zwijgend. Ze weet aan wie hij denkt en ziet de in steen gebeitelde acanthus op de graftombes van Al Bara.

Hij stinkt en zijn kleren plakken aan zijn huid. Haar fron-sende blik. Zij waakte ervoor hem te betuttelen, maar hij zag hoeveel moeite het haar kostte. Ook nu nog, nu ze er allang niet meer is. Nog steeds kan hij zwetend wakker worden van haar afwezigheid. De leegte waarin zij hem heeft achtergelaten lijkt dan onmetelijk diep. Hij voelt zich vallen, de misselijkheid die in hem opkomt als hij niet weet hoelang hij zal vallen, hoelang het zal duren voordat hij weer vaste grond voelt. Paniek is het. Dat heeft hij heus wel door en hij weet ook dat het vanzelf weer wegebt. En toch. De leegte overvalt hem steeds opnieuw. Met zijn ogen

dicht maakt hij de knoopjes van zijn overhemd open en stelt zich voor dat hij blind is. Dan kan hij zichzelf in elk geval nog ruiken. Hij hoeft de vlekken op zijn kleren niet te zien om te weten dat het tijd is voor wat schoons. *Var-kens liggen liever in modder dan in zuiver water.* Hij grinnikt hardop. Hij heeft best humor, die Herakleitos. Nog steeds met zijn ogen dicht staat hij op uit de stoel en trekt zijn overhemd uit, zijn hemd, zijn broek, zijn ondergoed. Met zijn voet schuift hij het hoopje kleren door zijn kamer heen. Hij zou het blind kunnen. Waar heeft hij zijn ogen nog voor nodig? Misschien valt hij steeds verder uit elkaar. Eerst stoppen zijn ogen. Zijn heup is er ook al half mee opgehouden. Wat komt hierna? Door het spleetje van zijn ogen gluurt hij naar beneden en ziet hoe zijn geslacht verschrompeld tegen zijn bovenbeen plakt.

In zijn schone pyjama staat hij voor de spiegel en bestudeert zijn rechteroog. Het is een spectaculaire zwelling, stelt hij enigszins onder de indruk vast. Zelfs nu hij zich heeft gedoucht en zijn haren gekamd, ziet hij er gruwelijk uit. Quasimodo. Hij moet bekennen dat hij een stille bewondering koestert voor de onschuldige geweldenaar die hem zo lelijk te pakken heeft gehad. Licht verontrust ontdekt hij in zichzelf voldoening om deze schending van zijn aanzicht.

Haar plantenboek ligt nog op tafel. Met zijn voet drukt hij de staande lamp aan en laat zich langzaam op de stoel zakken. De schermbloemigen waren haar favoriet, de *umbelli-*

ferae. Zij wilde door bloemen heen kunnen kijken en koesterde de kantachtige schermen. Ze had diverse soorten in haar tuin staan, maar elk jaar verdwenen ze weer en dan ging ze gebukt tussen het kruid, op zoek naar zaailingen. Er zitten fantastische namen tussen: de gevlekte scheerling, *conium maculatum*, dodemansvingers, *oenanthe crocata*, duivelsdrek, *ferula assafoetida*, en zie daar de reuzenberenklauw, de *heracleum mantegazzianum*. Had zij ze allemaal gekend? *Daucus carota*, de wilde peen. Daar was ze dol op en de *angelica archangelica*, de engelwortel. Die laatste wilde maar niet opkomen uit het zaad dat ze had gestrooid. Ze had moeten weten dat engelen geen zaad nodig hebben om te zijn. Hij stampet op de grond, terwijl hij naar de minutieuze tekening van de dodemansvingers kijkt. Is hij te grof gebouwd voor dit ragfijne? Zelfs bij de dunne bladzijden voelt hij de neiging ze te krenken.

Haar smalle schouders voor het raam kregen bijna een mystieke glans door de avondzon. Hij was naar boven gelopen om zijn trui te pakken en zij had hem niet horen aankomen. In de deuropening was hij blijven staan en zag het licht op haar blote huid. Terwijl ze zich omkleedde, was haar blik waarschijnlijk gevallen op iets buiten, wat hij niet kon zien, en daar stond ze, met ontblote borst, in gouden weerschijn, om haar ranke middel nog een rok. Opnieuw stampet hij op de grond. *Oenanthe crocata*, *ferula assofoetida*, gromt hij en sluit zijn ogen. Een engel is niet uit zijn zaad ontsproten, maar een kind, een jongen, van vlees en

bloed. Hij zou willen dat hij de jongen nog eenmaal kon voelen. Zijn verbeelding schiet hopeloos tekort. Met een klap slaat hij het boek dicht. Er valt een glas op de grond. Kapot. Hij duwt de tafel woest van zich af en staat op.

Langs de groenteverkoper heen ziet ze door het zijraam hoe de peuter met een bloem achter zijn moeder aan rent en schatert. De bloem moet van de oleanderstruik zijn naast de schuur bij de waslijn. Zijn moeder draait zich om en spreidt haar armen. Het kind drukt zijn hoofd tegen haar schoot en de bloem wordt geplet tegen haar benen, valt uit zijn handen. Als ze allang voorbij zijn, kijkt ze achterom en ziet door het achterraam hoe de moeder het kind optilt en knuffelt. Ze ruikt olijven en citroengras, hoort *'umiy's* stem zingen. Het is een hete zomer en het zweet staat op haar voorhoofd als het lied is afgelopen.

Het bed kraakt elke avond meer onder zijn gewicht. Er zijn nachten dat hij doodstil blijft liggen, omdat het gekraak hem anders uit de slaap houdt, alsof hij zich in een schemergebied bevindt tussen slapen en waken, waarin hij zichzelf ziet liggen en niet wil storen.

Hij stelt zich voor hoe onder zijn huid een gestage strijd van cellen woedt die zich in een poging om zich te herstellen, proberen te ontdoen van het overvloedige vocht dat zich in hun kern heeft opgehoopt. Als hij doodstil blijft liggen, moeten de cellen harder werken om het vocht af te drijven dan wanneer hij beweegt, maar er is geen sprake van dat

hij zich zal bewegen. Zijn armen liggen roerloos langs zijn romp en zijn benen lijken bij een ander lichaam te horen. Hij heeft alle regie uit handen gegeven op het moment dat hij zijn bed is ingestapt. Het liefst wil hij verdwijnen, en als dat niet voor altijd kan, dan toch in elk geval voor een paar uur.

Ze legt bloemen bij zijn voeten en zegt *zahra*. Ze kijkt hem vragend aan, maar hij houdt zijn lippen stijf op elkaar. Haar *zahra* mag niet in een bloem verdwijnen, want met elk woord raakt zij verder verwijderd van haar oorsprong. Hij wil niet dat zij bloemen bij zijn voeten legt, dat doe je bij een geliefde of een god, niet bij zomaar iemand, maar hoe maakt hij haar dat duidelijk? Als hij haar hand pakt, zal hij haar breken, *angelica archangelica*, zal zij haar ogen sluiten. Ze staat op en legt een bloem in het water. *Zahra, zahrat jamila*. Ze kijkt over het water, zonder een moment met haar ogen te knipperen. Met haar kleine vingers raakt zij zijn ogen aan. Ragfijne speldenpunten prikken in zijn huid. Verontrust kijkt hij toe hoe hij zijn handen wil optillen, haar van zich af wil slaan, maar roerloos blijft liggen, terwijl zijn geslacht opzwelt.

Woest gooit hij zijn benen over de rand van het bed. Zijn hoofd staat in brand. Hij strompelt naar de spiegel en gluurt door het spleetje van zijn linkeroog naar het rechter. Alle machtig, het is niet alleen zijn oog. Zijn hele gezicht is opgezwollen en zit onder de dikke rode blazen. Dus toch de

berenklauw. Wat bezielde hem? *Heracleum mantegazzianum*. Een monster is hij geworden. Hijgend blijft hij voor de spiegel staan en balt zijn vuisten. En waarom voelt de pijn dan zo verdomd goed? Het zout van zijn tranen prikt in de kapotte blazen. Schuddend loopt hij door de kamer, blaast en hijgt. In vlammen gaat hij op. Hij een opa! Brullend strompelt hij terug naar zijn bed, stelt zich voor hoe hij over het plein van het azc loopt met de kleine *aljadu* aan zijn hand. *Een man die dronken is laat zich door een jong kind leiden, wankelend weet hij niet waar hij loopt, omdat vocht zijn geest bedwelmt.* Vocht! Ja, vocht heeft zich in zijn cellen opgehoopt tot hij uit elkaar knapt. Het arme kind zou gillend van hem wegrennen. Hij zou de ergste nachtmerries uit haar tere kinderziel omhoogtrekken. Uitgeput laat hij zich op de bedrand zakken en rilt. Het zweet staat op zijn rug.

In het licht van de ondergaande zon leek haar ontblote borst te branden. Hij had haar nooit op deze manier gezien, zo fragiel en engelachtig. Ze riep een razernij in hem op, zoals ze daar voor het raam stond, los van hem en zichtbaar voor iedereen. Ze was een wildvreemde en hij, hij... hij was niet meer dan een beest. Zelfs toen hij haar vastgreep en tegen de muur drukte, werd ze niet zichzelf. Hij evenmin. Hij had zijn handen om haar slanke hals gehouden. *Oenanthe crocata*. Een lichte, wiegende steel. Hij wilde haar krenken, maar hield zijn vingers losjes om haar hals. Ze liet haar hoofd achterover tegen zijn borst rusten, vol vertrouwen,

zijn kleine godin. En van achteren had hij haar overmand, gewelddadig. En zij, zij was ergens daarna op een bevreemdende manier weer zichzelf geworden, terwijl hij was achtergebleven, de bedektzadige.

Zelfs de golven hebben zich teruggetrokken. Er is alleen de boot en het water. Zelfs Maryam is stil. Het is net of de hele wereld zwijgt. Zij zijn vergeten, maar zij bestaan, en hoog boven de boot hangen herinneringen te drogen in een brandende zon.

Hij heeft even geslapen, maar wordt opnieuw wakker van de pijn, die nauwelijks uit te houden is. Hij slaat de dekens van zich af en staat op, vastberaden om naar buiten te gaan. De nacht moet verkoeling brengen aan de vurige blazen. Voorzichtig trekt hij een trui over zijn hoofd en onhandig sjort hij een oude broek om zijn heupen. Met zijn kiezen op elkaar geklemd stapt hij in zijn laarzen en zwaait de deur open. Het is diep in de nacht, maar het is nog nauwelijks afgekoeld. Hij zet het op een lopen, voelt het lange gras langs zijn broekspijpen glijden. Is er geen tegenkruid tegen de berenklaauw? Het boeit niet, hij zal zijn tijd moeten uitzitten, boeten voor zijn eigen dwaasheid.

Hij was bijna vergeten hoe weldadig de nacht is, die alles bedekt. Langs het water voelt hij dan toch nog een lichte bries. Opnieuw prikt het zout van zijn tranen in de kapotte blazen. Het voelt goed, hij kan het niet ontkennen. Komt er ooit een einde aan het branden, Elisabeth? Is dit de hel

waar men het over heeft? *De schimmen snuiven damp in de Onderwereld.* Naast hem kwaakt een kikker tussen het riet. Zelfs in het donker wil hij indruk maken. Het verbaast hem dat er niet meer mensen langs het water lopen in de nacht. Waarom niet? Waarom ligt iedereen te pitten als het donker is? In de stad lopen mensen, daar wel, maar nooit langs het water. Verderop doemen bomen op als donkere schimmen langs het pad. In de bocht kan hij bijna niet zien waar het pad loopt. Er ontsnapt een jammerkreet als een tak langs zijn gezicht schuurt. Grommend loopt hij verder, terwijl hij zijn handen tastend voor zich uit houdt. De handen zijn bijna ongeschonden. Daar heeft het water geholpen.

Elisabeth kan hij heel goed naast zich denken, zelfs in het donker, of juist. De fluisterende stem waarmee ze alles benoemde. Was dat een drang in haar, om overal en altijd alles te benoemen? Jan was stil, soms zelfs schuw, behalve bij zijn moeder. Voor haar opende hij zich als een bloem, teerhartig, maar zodra hij zijn vader zag, werd hij stil en sloot omzichtig het hart, alsof hij wist uit welk geweld hij ontsproten was.

Nu pas ziet hij de *Grote Beer* in het donker schitteren. Het is bijzonder helder. *Een vonk van sterrenstof.* Haar zou het meteen opgevallen zijn. Ze kende zoveel sterrenbeelden, *Cassiopeia*, *Andromeda*, mooie namen allemaal, maar hem kostte het te veel moeite ze te onderscheiden. Behalve het steelpannetje dan, maar dat kwam vooral omdat zijn moeder, toen hij een jaar of zeven was, net zo lang bleef aan-

houden, totdat hij het sterrenbeeld ook uit zichzelf kon ontdekken. Waarom de Grote Beer eruitzag als een steelpannetje had hij pas heel veel later begrepen.

Halverwege het pad staat een bank. Hij gaat zitten in een zee van tijd en ruimte. Alleen in de nacht is hij onderdeel van het universum, valt zijn wezen samen met het donker, alsof hij kopje onder gaat. Zonder te verdwijnen. Hij is er, hoe dan ook, nog steeds. Heel even vraagt hij zich af of hij dat ook nog zo zal ervaren als hij dood is. *Dood zijn*, in de taal blijft het kennelijk een vorm van *zijn*.

In Jans kleuterklas zat een meisje dat ernstig ziek was, en op een dag was overleden. Jan vertelde 's avonds aan tafel dat de juf had gezegd dat ze een ster was geworden. Daarna was het een hele poos stil geweest, terwijl ze verder aten. Elisabeth keek wat ongelukkig en ook hij wist niet wat hij met de opmerking moest, had wat dommig geknikt. Die nacht had Jan meerdere keren om zijn moeder geroepen. Hij werd helemaal akelig van het idee dat het meisje een ster was geworden. *De psyche, een vonk van sterrenstof*. Elisabeth had die opmerking van de juf voorzichtig, maar toch eenvoudig proberen te weerleggen, omdat de gedachte Jan zo tegenstond, maar het had niet geholpen, want als je geen ster werd, waar bleef je dan wel? Het was de eerste nacht van een reeks waarin zij steeds naar Jans kamer sloop. Er kwamen angsten bij. Als een meisje uit je klas zomaar kon verdwijnen, kon dat dan ook met iedereen gebeuren, zonder dat je dat kon tegenhouden? Jans angsten sprongen op Elisabeth over. Ze sliep onrustig en soms

hoorde hij hoe ze hilde. Hij werd er nukkig van. Al die zorgen om niets. Om niets! En als dan op een dag zelfs twee mensen op hetzelfde moment uit je leven verdwijnen, wordt inderdaad duidelijk dat het in niets lijkt op welke zorgen dan ook. Kamers blijken ineens voor een groot deel uit uitsparingen te bestaan, holtes, inkepingen. Hij had de neiging eromheen te lopen. Haar stoel, zijn stoel, de smalle plek voor de spiegel op de slaapkamer, de kleine hoek onder de trap. Het waren holtes waaraan je je lelijk kon bezeeren, maar zorgen hadden deze pijn nooit kunnen voorkomen, of zelfs maar voorzien. Het was alsof je per ongeluk greep in een mes uit de la, en je na een poos pas merkte dat het bloed niet te stelpen was. Lang niet altijd deed het pijn, maar was hij op een onaangename manier verdoofd. Littenweefsel waar geen gevoel meer in zat.

Jan is – lang voor hem uit – het universum in getuimeld. Samen met Elisabeth schittert hij ergens daarboven, hopelijk niet te ver bij elkaar vandaan. En hijzelf blijft hier verweesd achter, een klein kind dat niet wilde geloven in de ernst van de dood, en het nu zelf maar moet voelen. Elke dag zoekt hij naar de sleutel waarmee hij hun afwezigheid kan openen. Ook zoiets, als je de doden zoekt, wijken ze steeds verder, in een onwaarschijnlijk grote verte. En dan ineens zitten ze naast je, bijna tastbaar, als je iets opdraait, of hoort, ruikt. Zo was het ook daarnet. Hij voelde haar hand op zijn arm en rook haar. *Kijk, de Grote Beer.*

*Hoe blijft iemand voor een licht verborgen dat nooit ondergaat? Hoezeer hij ook samenvalt met het donker, hij is er nog steeds, zijn gedachten blijven samengebundeld rond de bank in de nacht hangen. Vlak voor hem ziet hij in het donker haar kleine gestalte. Is ze ontsnapt? Ze wijst omhoog en zegt *najma, ster*. Welke sterren verbergt zij in het universum? *Aljadu aleaziz, ami aleaziza, aby aleaziz*.*

Met de sterren boven het water is ook de kou gekomen. Ze ligt dicht tegen Maryam aan en waakt. De dikke man heeft zijn hand onder Maryams jurk gestoken en hijgt. Hij geeft niets, hij neemt alleen maar. Hij neemt Maryam als zij slaapt.

Ze grijpt zijn arm, kijkt hem aan en zegt *aljadu*. Haar stem klinkt hees. Het is het eerste woord dat ze sinds maanden heeft gesproken, zegt de vrouw die naast haar staat. Na zo lange tijd is een stem vergeten hoe zij moet klinken. In de klank zit iets breekbaars, niet in haar blik. Die is vastberaden, of misschien eerder de wanhoop voorbij.

Hij staat op en loopt terug langs het water, in de richting van het azc. Hoe meer hij de oude kazerne nadert, hoe minder vrij hij zich voelt. Hier kan hij maar beter niet gezien worden. Toch wil hij hier zijn, terwijl hij weet dat het kind hier ergens – voor hem onzichtbaar – slaapt. Nee, omdat hij weet dat het kind hier ergens slaapt, of wakker ligt, er is, net als hij. *Slapers zijn arbeiders, medewerkers aan het*

wereldgebeuren. Hij ziet haar rustige ademhaling, haar kleine lichaam op het dunne matras, het stalen bed, haar wijd opengesperde ogen.

Een walging trekt in zijn borst omhoog. Een man die weet dat er geweld in hem woedt, moet achter slot en grendel. Hij is weerzinwekkend, zelfs als de nacht de blazen op zijn gezicht verbergt. Hij voelt hoe afstotelijk, walgelijk hij is en balt zijn vuisten.

Daarna had ze hem maanden ontweken, totdat de avond verbleekt was in haar herinnering. Heel af en toe, als de zon 's avonds rood gloeide, kon ze hem zo onderzoekend gadeslaan, alsof ze zich voorzichtig afvroeg waar zijn vuur gebleven was, als een kind dat – toch nieuwsgierig – het gevaar nadert. Opnieuw had hij de razernij gevoeld, kolkend in zijn binnenste. Hij voelde de furie door zijn aderen vloeien, zijn armen, zijn kaken, zijn geslacht, maar als een wolf die geen aandacht heeft voor de vlinder die hij moeiteloos kan breken, wendde hij zich van haar af, hield zichzelf voor dat hij niets anders kon dan haar breken, en dat hij daarom zijn poten thuis moest houden.

Bij de ingang staat een man te roken, een lotgenoot, iemand die niet kan slapen, of de nacht zoekt. Van de gang komt licht vanuit tl-buizen. *Tube luminescent*. Aan het onbarmhartige licht van tl-buizen heeft hij altijd een hartgrondige hekel gehad. *Hoe blijft iemand voor een licht verborgen dat*

nooit ondergaat? Het legt alle oneffenheden van de ziel bloot. Als hij op een ochtend in de winter vanuit het donkere buiten het fraaie historische universiteitspand betrad, was de eerste stap naar binnen een koude douche van naargeestig licht, alsof je verplicht werd om terstond je dromen achter te laten en al je geheimen prijs te geven. Zelfs van deze afstand heeft de rokende man, die schuin met zijn gezicht naar het ganglicht staat, een gehavende huid en ongezonde kleur.

‘Goedenavond, meneer,’ hoort hij achter zich.

Geschrokken draait hij zich om. Een kleine man met gedrongen postuur steekt zijn hand op en kijkt hem vriendelijk aan.

‘Bent u nieuw hier,’ vraagt de man verbaasd.

‘Nee, nee, ik woon verderop,’ antwoordt hij verontschuldigend, terwijl hij richting het water wijst.

‘Bij het water?’

‘Ja, bij het water, ja.’

‘Mooie plek, ik wandel vaak daar.’

‘En u, woont u hier?’ Hij wijst naar het azc.

‘Ja, ja, ik wel.’ De man knikt en haalt verontschuldigend zijn schouders op.

‘U spreekt goed Nederlands.’

‘Dank u. Ik ben elke dag goed oefenen. Goede docent hier en ik spreek veel taal. Ik ben journalist.’

‘Waar komt u vandaan?’

‘Syrië. Journalist is gevaarlijk werk daar.’

‘Heeft u hier familie?’

‘Nee, familie nog daar.’

‘Vrouw? Kinderen?’

De man knikt, haalt zijn telefoon uit zijn zak. Vanaf het scherm kijkt een aardige vrouw hem aan, met aan weerszijden twee kinderen. Een jongen en een meisje. Het meisje lijkt op *aljadu*, maar dan met lang haar. De vrouw en het meisje dragen beiden geen hoofddoek, valt hem op.

‘Daar gevaarlijk voor mijn vrouw en kinderen. Ik probeer hierheen halen. Jij ook vrouw en kinderen?’

‘Dood,’ zegt hij na even aarzelen. Hij weet niet in hoeverre de Syriër alle mildere versies van de dood beheerst. *Gestorven, overleden, aan gene zijde, ontziend, ontslapen.* De man kijkt hem ontzet aan.

‘Dood?’

‘Ja, verongelukt.’

‘Ver oog geluk?’ De Syriër kijkt hem niet-begrijpend aan. Zijn blik blijft hangen bij het opgezwollen oog.

‘Ongeluk met auto.’

De man slaat zijn handen voor zijn mond.

‘Jij ook ongeluk?’ Hij wijst naar zijn gezicht.

Hij schudt zijn hoofd en vraagt zich af hoe hij in vredesnaam moet uitleggen wat er met zijn hoofd is gebeurd. Berenklaauw. Straks denkt de man nog dat hier beren zijn.

‘Nee, is iets anders.’

De Syriër knikt, terwijl hij zijn handen laat zakken.

‘Jij ongelukkig man.’

Hij haalt zijn schouders op en knikt instemmend.

‘Ik beetje gelukkig man. Mijn vrouw en kinderen daar, ver weg, maar léven,’ gaat de man verder.

‘Ik hoop dat het u gaat lukken ze hierheen te krijgen.’

‘Ja, ga ik doen. Zij moeten hier komen. Hier goed land.’

De Syriër kijkt hem onderzoekend aan en lijkt te twijfelen.

‘Jij gauw beter worden, hier goed land,’ zegt hij bemoedigend, ‘ik gauw naar binnen. Probeer slapen.’

‘Ja, doet u dat. Een goede nacht gewenst.’

Beiden steken hun hand op naar elkaar. Als de Syriër naar de ingang loopt, ziet hij dat de rokende man er niet meer staat. Bevreemd loopt hij terug, richting het water.

Hier goed land, klinkt in zijn hoofd. *Ik beetje gelukkig man*. Je kunt van het ene moment op het andere van ongelukkig in een beetje gelukkig veranderen als je met nog ongelukkiger mensen praat. Daar klopt geen hout van natuurlijk. Je blijft net zo ongelukkig als je al was, maar dat kun je met goed fatsoen niet hardop zeggen tegen iemand die zijn vrouw en kind verloren heeft.

De stank is ondraaglijk. Ze moet spugen, maar slikt, terwijl ze blijft klappertanden. *De schimmen snuiven damp in de Onderwereld*. Alles is zwart sinds de laadklep werd gesloten. Ze weet dat Maryam naast haar zit, omdat ze haar voelt. Soms legt ze haar hand op Maryams borst, tot ze haar hartslag voelt. Er is weinig nodig om te leven.

Binnen werpt hij een blik op de spiegel. Als je toch middenin de nacht iemand tegenkomt die er zó uitziet, dan loop

je liever door. De Syriër was zonder enige reserve een gesprek met hem begonnen. Uitgeput laat hij zich op het bed vallen en sluit zijn ogen. Heel even hoort hij Elisabeths rustige ademhaling naast zich.

Ze had hem opgezocht tussen de lakens, haast aandoenlijk, eerst voorzichtig haar hand, haar vingers op zijn borst. Hij had zich slapend gehouden, terwijl hij voelde hoe zijn geslacht groeide. Hij had haar naar zich toe willen trekken, met zijn vingers over het zachte kantwerk van haar buik willen gaan, vlak onder haar navel, het fijne kant waarachter zij het kind gesponnen had, maar met zijn ogen dicht zag hij voor zich hoe hij zijn vingers om haar hals zou leggen, *oenanthe crocata*, om de ranke steel, en hij had geen idee of hij ooit nog de grens kon vinden tussen strelen en breken. Bruut had hij zich omgedraaid en toen hij haar even later zachtjes hoorde huilen, had hij haar willen toeschreeuwen dat hij haar juist beschermde tegen zijn geweld, maar hij hield zich slapend.

Daar voor het raam, terwijl zij half ontbloot in het licht van de ondergaande zon stond, was het begonnen, die blinde razernij, alsof het rood voor zijn ogen werd. Woest werd hij om haar broze verschijning, half van hem afgewend, haar blik gericht op iets buiten. Het geweld kroop in hem omhoog en was onafwendbaar. Haar ranke hals tussen zijn vingers, zijn kracht groot genoeg om haar te breken. De smalle schouderbladen tegen zijn borst, zijn geslacht tegen

haar billen. Als hij zou doordrukken, zou hij haar de adem benemen. Steeds smaller zou de ruimte in haar luchtpijp worden, holle stengel, totdat er geen lucht meer kon stromen, er geen leven meer was.

Bent heette hij, in elk geval voor even, heet hij ook nu nog, al noemt niemand hem meer. Nog nooit had hij zo'n doorschijnend klein wezen gezien, behalve de jonge pimpelmees die met eierschaal en al uit de boom was gevallen. Hij had gehoopt op een zusje, omdat zijn buurjongen twee maanden daarvoor ook een zusje had gekregen en daar elke dag over opschepte: hoe voorzichtig hij met haar moest doen en hoe goed hij daarin was. Dat leek hem ook wel wat, een grote beschermer te zijn van het kleine, breekbare. Een broer hoefde je niet te beschermen. Dat wist hij van zijn vriend, die een jongere broer had die om de haverklap met iedereen op de vuist ging.

Het werd geen zusje. Bent was – in elk geval voor enkele minuten dan – vooral een jongen. Helemaal duidelijk was het niet, had hij zijn vader de volgende dag tegen de buurvrouw horen zeggen. Een hermafrodit heette dat in de plantenwereld. Een combinatie van Hermès en Aphrodite. Bij mensen was het anders, omdat deze niet in staat waren zichzelf voort te planten, zoals tweeslachtige planten en dieren dat wel konden. Het was de eerste keer dat hij zijn moeder zag huilen. Onhoorbaar was het. Heel even dacht hij dat het geluid was weggefallen in de kamer waar zij lag, want ook zijn vader liep geluidloos door de ruimte. Ze

spraken niet, maar de ogen van zijn moeder waren rood en gezwollen. Hij begreep het niet. Bij de geboorte van zijn buurmeisje was het een groot feest geweest. Er had een ooievaar in de tuin gestaan met een pop erin, er hingen babykieren aan een waslijn, en er werd beschuit rondgedeeld met roze muisjes. Misschien was de geboorte van een jongen anders, of had zijn moeder liever een meisje gewild. Om de wieg waarin Bent lag, hing een gordijn. Zonder toestemming durfde hij het niet weg te schuiven, maar vragen durfde hij ook niet. Roerloos stond hij naast de wieg. Zijn vader had een hand op zijn schouder gelegd en het gordijn zachtjes weggeschoven. En daar lag Bent, onwaarschijnlijk klein en doorschijnend. De oogjes waren gesloten, twee melkwitte handjes lagen naast hem. Bent bewoog helemaal niet. Leefde hij wel? Aarzelend keek hij omhoog naar zijn vader, die zijn hoofd schudde. Bent was net als de vogel niet meer te redden. Alleen de kapotte eierschalen ontbraken. Zijn keel werd dichtgeknepen en hij probeerde zo lang mogelijk zijn adem in te houden. Met z'n drieën waren ze in een allesoverheersende stilte terechtgekomen, een stilte die zwaarder woog dan de grootste pompoen die zijn vader op de moestuin had gekweekt, waar de kruiwagen aan te pas had moeten komen. Hij zag de gebalde vuisten van zijn vader en vroeg zich geschrokken af of hij het kleine wezen daarmee niet per ongeluk had vermorzeld. Als dit kleine wezen in die grote klauwen van zijn vader terecht was gekomen! De blik van zijn vader was gebroken. Het kon niet anders. Net als de vleugels van de dagpauwoog die

zijn vader had willen redden uit het net om de kersenboom, had hij Bent gekneusd. De dagpauwoog had niet meer kunnen vliegen. Zijn vader had hem daarom doodgeslagen, zonder zich af te vragen of de vlinder niet liever zonder vleugels had verder geleefd. Verslagen bleef hij naast zijn vader staan, terwijl er zwarte vlekken voor zijn ogen verschenen.

De zwarte gier heeft zijn vleugels over de laadbak gespreid. Ze zit in zijn schaduw en luistert. Ze hoort het gesnuif van de dikke man verderop. Maryam fluistert en kust haar wangen. 'umiy zingt voor het slapengaan. Er is niemand die zo mooi zingt als 'umiy voor het slapengaan. *Slapers zijn arbeiders, medewerkers aan het wereldgebeuren*, maar de wereld is de laadbak vergeten.

Geschrokken komt hij overeind. Bent! Hij kan zich niet herinneren dat hij de naam ooit heeft uitgesproken. Na zijn geboorte- en sterfdag is er niet meer over het kind gesproken. De rode ogen van zijn moeder hadden plaatsgemaakt voor een donker zwijgen, zodra het over baby's ging. Zijn buurjongen schepte nooit meer op over het zusje en daarmee leek de geschiedenis van Bent tot een einde gekomen. Het broze geraamte van de pimpelmees, de tere vleugels van de dagpauwoog, de melkwitte handjes van Bent, zijn doorschijnende, blauwachtige gesloten oogleden en de gebalde vuisten van zijn vader waren ergens in zijn binnenste

beland – weggestopt – en vormden daar laag op laag op laag, tot zij langzaam waren ingeklonken.

Terwijl het zweet op zijn voorhoofd staat, zijn ogen branden, schuifelen zijn gedachten over het fossiel in zijn binnenste.

Jans ogen waren bont en blauw. Hij had klemgezet en achterin, doordat de kofferbak bij de botsing in de achterbank was geschoven. Hij had een onverklaarbare woede gevoeld toen hij het levenloze lichaam van zijn zoon had gezien. Niet tegen degene die het ongeluk had veroorzaakt, maar tegen het tengere lichaam dat daar lag. Woest was hij. Toen een kleine vrouw in een witte jas hem naar Elisabeth had gebracht en daar naast hem was blijven staan, had hij gevochten tegen de neiging om het ontzielde lichaam te knakken, haar smalle, breekbare hals. Terwijl hij keek naar de kleine wond op haar voorhoofd, werd zijn eigen keel dichtgeknepen. De punt van de kast. *Alles stroomt*. De ene wond vloeiده over in de andere. Ergens moest het bloed gaan schiften. De kleine vrouw sloeg haar vochtige ogen neer, toen hij een trap tegen het bed gaf. Het gaf geen pas, en een man, ook in een witte jas, vatte hem voorzichtig bij de schouders en begeleidde hem naar buiten. Het was volkomen normaal, had hij gezegd, dat je woede voelde als je iemand had verloren, daar hoefde hij zich niet voor te schamen. Hij wist wel beter. Thuis had hij de kleine servieskast in de keuken omgeduwd. Hij stond er versteld van hoe makkelijk dat ging. De buurvrouw had geschrokken aan-

gebeld en gevraagd of ze ergens mee kon helpen. Langs hem heen was ze de keuken in geglipt en had haar hand voor haar mond geslagen. Hij zag de verbijstering in haar ogen, toen hij zei dat de kast was omgevallen. Welke weduwnaar doet zoiets? Zwijgend hadden ze samen de kapotte borden en bekers in de vuilnisbak gegooid en hij vervloekte zijn kracht, nam zich voor om hem nooit meer te gebruiken, maar nog diezelfde week had hij in het mortuarium het boeket dat iemand bij de doden had gezet uit de vaas gegrist en de bloemen geknakt. Een medewerkster had het boeket dat in zijn handen half uit elkaar viel, begripvol overgenomen en weggebracht naar een andere kamer, een spoor van bloemblaadjes achter haar aan.

Ze kan zich niet verbergen voor het donker. Het grijpt meedogenloos om zich heen. De laadbak is een kooi vol dode vogels. Er komt alleen nog maar stinkend zwart uit haar klappertandende mond. Ook de *'umiy* van de kleine jongen is gestopt met jammeren. Er is weinig voor nodig om te sterven. Ze beitelde een acanthus in haar hoofd voor de vrouw die gestopt is met jammeren, voor de kleine jongen die in de golven is verdwenen.

Hij staat op en kijkt in de spiegel. *Hoe blijft iemand voor een licht verborgen dat nooit ondergaat?* Niemand zou hem missen, maar zij pakt zijn arm, kijkt hem indringend aan, en zegt *aljadu aleaziz*. Nee, niet *aleaziz*, alleen *aljadu*.

Hoe word je opa als je geen kind meer hebt? Zijn huid brandt en zijn ogen tranen.

Aan het licht buiten ziet hij dat het een uur of vijf moet zijn. De aangetaste wilg staat spookachtig voor het raam. Als je het niet meer weet, kun je gewoon je tijd uitzitten. Rondkijken, of je ogen sluiten. Het maakt niet uit. De tijd gaat, vliegend of kruipend, hoe dan ook, voorbij.

Het boek van Elisabeth ligt nog steeds op tafel. Dicht nu. Als hij gaat zitten, voelt hij een pijnscheut door zijn voet. Glas! Hij heeft het niet opgeruimd. Onder de tafel ligt het bezaaid. Tegen de tafelpoot ligt de dikke bodem van een glas met gekartelde opstaande rand. Hij schuift zijn stoel naar achteren en haalt het stuk glas uit zijn voet. Het bloedt flink. Hinkend beweegt hij zich voort naar de keukenla en vist er een pleister uit. Met een bezem veegt hij het glas onder de tafel weg in een hoek.

Weer slaat hij het boek open bij de *umbelliferae*. Bedektzadigen, aromatisch met holle stengel. Veel schermbloemigen hebben flinke penwortels, alsof ze onder de grond hun bovengrondse wijdlopiegheid moeten compenseren. Van bomen heeft hij gelezen dat ze onder de grond meestal net zo'n breed wortelstelsel hebben als dat de kruin breed is. Er schijnt daar onder de grond een heel sociaal netwerk te bestaan van bomen die elkaar helpen door voedingsstoffen uit te wisselen. Hij is te moe en laat zich zakken in de rookstoel.

Gerstebrij die niet wordt omgeroerd schift. Natuurlijk was er wel schifting. Ze waren los van elkaar komen te staan, of in elk geval delen van hen. Achter de Elisabeth die onbevangen en opgewekt door het huis bewoog en tegen hem praatte met een natuurlijke lichtvoetigheid, ging een vrouw schuil die weet had van het kwaad dat door zijn lichaam vloeide. In haar huid was de herinnering aan zijn gewelddadige greep gebeiteld en haar hals kende het verlangen van zijn vingers. Haar lichaam wist het en daagde hem uit. Haar kanten blouse en opgestoken haar maakten hem ziedend. Ze moest het gevoeld hebben. De ochtend van het ongeluk herinnerde ze hem aan de verjaardag. Hij zou snel van zijn werk komen en dan zouden ze er met z'n drieën heen rijden. Terwijl ze voor de spiegel haar haren omhoog werkte en vastspeldde, voelde hij zijn woede opkomen. Door de kanten blouse schemerde haar melkwitte huid vlak boven haar borsten. Het frêle, doorschijnende patroon greep hem naar de keel en hij hapte naar adem. In de spiegel keken zij beiden toe hoe hij achter haar kwam staan en zijn handen op haar schouders legde. Hij voelde hoe ze sidderde, en versterkte zijn greep. Hij hijgde en vlak voordat zij haar ogen sloot, zag hij lichte paniek in haar blik. De gesloten oogleden wakkerden zijn woede aan. Ze leunde tegen hem aan en hij voelde zijn geslacht hard worden tegen haar rug. Hij balde zijn handen tot vuisten en sloot zelf zijn ogen, stelde zich haar hals tussen zijn vingers voor. *Dodemansvingers*. Hij trok haar naar achteren en duwde zijn onderlichaam tegen haar aan. Ze hield haar

adem in. Onder haar blouse greep hij haar borsten, gleed met zijn vingers over de zachte welving van haar buik onder de navel. *Angelica archangelica*. Met zijn andere hand trok hij de spelden uit haar haren en liet ze op de grond vallen. Hij trok haar weg bij de spiegel en duwde haar tegen de muur. Haar hoofd stootte tegen de punt van de kast en bloedde. *Alles stroomt*. Ze opende haar ogen en opnieuw zag hij paniek. Geschrokken liet hij haar los en vluchtte naar beneden, waar Jan op zijn buik op de grond een boek aan het lezen was en heel even opkeek, toen hij langs hem heen naar buiten stoof, naar het station, de trein in, naar de stad. De gerst was al lang en breed aan het gisten, al lang voor die ochtend, al vanaf het moment dat zij voor het raam had gestaan, half ontbloot in de avondzon. De bestelbus die die middag de kofferbak in was gereden en haar lichaam voorgoed had geknakt, kwam voort uit het gistingsproces dat al zo lang gaande was. Zijn aarzeling bij het verlaten van het universiteitspand, omdat hij iets vergeten was, waar hij niet meer op kon komen, zijn trage voetstappen richting het station, zijn blik op de achterkant van de trein die al het station uitreed, toen hij nog op de trap stond, hadden Elisabeth alle gelegenheid gegeven in zijn afwezigheid dan zelf maar samen met Jan de auto te pakken, en precies voor het oranje verkeerslicht terecht te komen waar zijn eigen aarzeling overging in die van haar voet waarmee ze op de rem trapte, terwijl de bestelbus achter haar in volle vaart aan kwam rijden. Het verkeer stagneerde, ook in zijn hoofd toen hij de levenloze lichamen van Elisabeth en Jan zag, en

voelde hoe alles wat ertoe deed, tot stilstand was gekomen, buiten de tijd geplaatst, van alle beweging ontdaan.

Voor even sluit hij zijn ogen. Hoe hij ook zijn best doet zich over te geven aan eenzelfde roerloosheid, steeds opnieuw wordt hij wakker en kijkt verbijsterd in de spiegel. Wat is daar in godsnaam de zin nog van?

Ze rent naar hem toe als hij bij het prikkeldraad staat. *Aljadu*, roept ze uitgelaten. Ze lacht, kruipt onder het draad door, pakt zijn hand. Hij voelt de druppels van haar natte handen op zijn onderarm. De ernst in haar blik als ze hem aankijkt. *Aljadu*. Hij ziet herkenning in de ogen van dit vreemde meisje. Zij herkent hem, maar waarvan? Zij is vastbesloten. Op geen enkele wijze kan hij aan haar blik ontkomen. Ze dwingt hem haar te aanvaarden en duldt geen tegenspraak. Hij is *aljadu*.

Tegen de ochtend loopt hij opnieuw langs het water. Ze rent achter hem aan. Hij hoort haar lachen en wacht net zo lang tot hij haar hand in de zijne voelt. Hij beeft en sluit zijn ogen. Nog steeds is het alsof zijn hoofd in brand staat, maar hij concentreert zich op haar kleine hand die bijna verdwijnt in die van hem. Langzaam lopen ze langs de berenklauw. Hij begint te fluisteren en trekt haar weg bij de hoge schermen. *Khatar*, fluistert hij, *gevaar*. Zijn hemd kleeft aan zijn rug. Zij zingt, iets hoogs. Elisabeth zit voorovergebogen in de stoel, de handen leunend op haar bolle buik, in haar vingers een kantachtig handwerk. Ze zingt

zachtjes, niet helemaal zuiver. Nooit eerder hoorde hij haar zingen. Het handwerk glijdt naast haar op de stoel en ze legt haar handen op de buik, glimlacht. Hij slikt. Ze voelt het kind bewegen in haar buik, met haar handen zoekt zij zijn wezen. En het kind zoekt haar warme handen. Maar hij, hij moet maar gissen hoe het zal zijn, een zoon of een dochter. Vanuit het niets zal het kind in zijn armen liggen. Zo was het ook gegaan. Niet eenmaal had hij het kind in haar buik gevoeld, zijn handen op het ronde landschap gelegd. Als zij het schoppen voelde, zag hij haar glimlachen en voelde alleen een blinde razernij. Hij wendde zich af, deed alsof hij haar niet hoorde als ze hem riep. Hoe meer haar buik groeide, hoe meer hij zich moest bedwingen, alsof van binnenuit een aanval op hem werd beraamd waar hij zich tegen moest wapenen. De smalle hals en schouders boven dat logge, steeds minder wendbare wezen, maakten hem ziedend. Hij wilde haar fijnknijpen, verscheuren, vermorzelen, en tegelijkertijd kussen, beschermen, strelen. Hij miste haar buik, de zachte huid onder haar navel en wilde het liefst het kind van de troon steken. Hem behoorde zij toe en niemand anders. Het had een opluchting moeten zijn, toen zij van het kind verlost was, maar de woede stapelde zich op. De verloskundige legde het broze wezen in zijn trillende handen en hij had zich geen raad geweten bij de minuscule vingertjes en teentjes. Er was een kolossale snik in hem omhoog geweld, die hij weg snoof met een wild gebaar. De vrouw had geschrokken naar het kind in zijn handen gekeken. Snel had hij de jongen weer terugge-

geven en zich uit de voeten gemaakt. Weg bij het fijne weefsel, weg bij de gehavende vrouw die bloedend en extatisch in het bed lag. Als een explosief liep hij door het huis.

Tussen het hoge kruid komt de zon op. Zelfs het waterige licht doet pijn in zijn ogen. Ernstig staat ze naast hem als zijn vingers door de schermen gaan. Opnieuw sluit hij zijn ogen, voelt het dunne haar door zijn vingers en ruikt de zoetige lucht van melk. De overgave waarmee de jongen dronk. Wolfsmelk. Een klein wild dier in haar armen. Hij kon het doden als hij wilde. Natuurlijk wilde hij het niet doden. Het was zijn zoon, zijn bloedeigen zoon. Als hij het zelf niet zag, wees zij hem er wel op, de godganse dag. *Kijk, hij heeft jouw ogen. Kijk dan, deze blik, precies deze blik!* Hij zag vooral een klein hongerig dier dat hem met de dag razender maakte.

Aljadu. Ze grijpt zijn arm, hij voelt haar vaste greep, als ze hem aankijkt. De natte vingers, kleine, onbekende klauwen op zijn huid. De ernst en felheid in haar ogen verwarren hem. Zij is een onbekende. Haar huid, haar blik, haar greep, haar hele wezen is hem vreemd. Langs haar heen kijkt hij naar het water dat stroomt. *Herakleitos.* Het is nooit dezelfde rivier waar hij langs loopt, elke stap is er een in het ongewisse. Zelfs als hij achteromkijkt, staat de wereld niet stil. Hij blijft staan bij de stuw en vraagt zich af hoe het kan dat de tijd hier sneller lijkt te gaan dan verderop, waar het water breed en languit door de bedding glijdt. Gezichtsbedrog. Het water daverd naar beneden. Hij is niet in staat om

zelfs maar een druppel met zijn blik vast te houden. De snelheid boezemt hem angst in, terwijl de rust van daarginds hem venijnig in de rug aanvalt.

De rust van Elisabeth, die overal de tijd voor nam en toch alles onder controle leek te hebben. Zij deed het werk op de momenten die ervoor bestemd waren. Vol overgave zat ze gebogen over het kantwerk en hij verbaasde zich over de onmetelijke tijd die het werk in beslag leek te nemen. Je kon nog zo goed kijken, maar je zag nauwelijks vorderingen, tot er ineens een truitje of een deken onder haar vingers tevoorschijn kwam. Dan vroeg hij zich af waar hij de aansluiting gemist had, tussen het begin en het einde. Het leek of ze altijd van hem afgewend zat, met het handwerk, maar ook met het kind. Hij deed er niet toe. Het was of hij haar besloop, steeds vanuit een nieuwe hoek. Als kwetsbare prooi zat ze daar, zich nooit bewust van het gevaar, terwijl hij zo goed wist op hoeveel manieren hij haar kon krenken. Haar vertrouwen ontroerde hem, maar kon hem ook doen ontvlammen in woede. In al haar rust had zij niet door hoe ze hem tot razernij bracht met haar fragiele verschijning en eindeloze vertrouwen, alsof ze bij voortduring zijn kracht negeerde. Toch had ze niet de tijd genomen haar leven in alle rust uit te leven en in haar kielzog had ze de jongen meegetrokken, alsof hij in het dodenrijk beter af was dan bij zijn vader.

Een lang, slungelig meisje passeert hem op de stuw. Ze knikt naar hem en springt na een paar grote passen van de kleine brug af in het gras. Als ze achteromkijkt, herkent hij de uitdagende blik. *Kom binnen, ook hier zijn goden.* Wat doet zij hier zo vroeg in de ochtend? Haar blik verandert al snel in ontzetting. Zijn gezicht! Beschaamd wendt hij zich van haar af. Vanuit zijn ooghoek ziet hij hoe het meisje verder loopt en dan tussen het riet blijft staan bij het water. Waar heb je *aljadu* gelaten? Waarom neem je haar niet mee naar het water? Als ze hem nu zou zien! En toch. Ze zou niet schrikken. Niet van een verminkt gezicht. Die angst was ze al voorbij. De verbeterheid waarmee ze hem had vastgegrepen en hem had aangekeken. *Het is vermoeiend door steeds dezelfde dingen gekweld en beheerst te worden.*

Hij loopt weg van het lange meisje, terug richting de bosrand aan de andere kant van het water. Hij kan door haar ontzetting heen breken, haar vragen waar ze *aljadu* heeft gelaten. *Aljadu.* De naam zal haar niets zeggen. Als ze Arabisch spreekt, zal ze denken aan een oude man, niet aan het kind. Hij kan haar vragen naar het meisje tussen de berenklauw. Herkent ze hem niet meer van de picknick, hoe hij naar het kleed was gelopen, het kind had geholpen, samen met de oudere vrouw? Aan de overkant van het water blijft hij staan en kijkt naar het meisje dat nu, op haar hoede, zijn kant op kijkt. Haar smalle hals en schouders, kwetsbaar. Hij kan haar breken, verminken, tot ze zegt waar het kind is. Kijk haar staan, weerloos, bij het water. De lange, dunne

benen, het geschrokken kopje op twee dunne stelen, wiegend langs het water. *Oenanthe crocata*, *angelica archangelica*. Wat doet ze hier? Wat doet hij hier? *Water is de dood van aarde, lucht de dood van water, vuur van lucht en omgekeerd*. Zij is de sleutel tot het kind. Als hij haar openbreekt, zal hij het kind vinden. Hij aarzelt, maar blijft staan. Het meisje brengt met twee handen in een sierlijk gebaar het lange haar achter de oren, kijkt naar het water en dan weer naar hem. Opnieuw brengt ze een hand naar het haar, terwijl het nog steeds achter haar oor zit. De hand blijft daar onzeker hangen. Ze bijt op haar lip, kijkt naar het water, dan weer naar hem. Het is lastig de stroming van het water te zien hier, behalve als er iets op het water ligt. *Vindt door te veranderen rust*. Het onderwerp ontbreekt. Wie of wat vindt door te veranderen rust? De rivier brengt rust door onophoudelijk te stromen. Vuur brengt rust, terwijl het voortdurend van vorm verandert. Zijn huid brandt, terwijl het water stroomt. Vindt de mens rust door te veranderen?

Ze zijn zo dicht op elkaar gedrukt dat ze bijna geen adem kan halen. De man naast haar ruikt naar zweet en iets anders wat haar aan vroeger doet denken en misselijk maakt. Misschien zijn het de golven die haar misselijk maken. De man is zoveel dikker dan *aljadu*. Er hadden wel twee *aljadu's* op zijn plek gepast. Als ze hier vergaan, is ook zij verdwenen. Niemand zal haar missen. Het lange, dunne meisje heeft genoeg aan haar eigen verdriet. Maryam heet ze. Ze

praat aan een stuk door, alsof ze geen ruimte durft te geven aan de leegte. Ze is nog dunner dan *aljadu*, terwijl dat bijna niet kan. Niet een keer heeft ze over haar familie gesproken, alleen maar over de zee, over het weer, over de boot, de golven, de kleur van het water, de lucht, de wolken. Eerst sprak ze nog over het land, de oleanderstruiken en de olijfbomen, tot die uit zicht waren en er alleen nog maar water was. Alles wat verdwijnt, verdwijnt ook uit haar taal. Haar taal is als het water, dat eindeloos blijft stromen. Als ze zo door blijft praten, praat ze zichzelf op, zo dun is ze. De taal mergelt haar uit. Straks is ze verdwenen, net als iedereen. De dikke man heeft al een paar keer gezegd dat ze haar mond moet houden, haar krachten moet sparen voor wat er nog gaat komen. Hij zegt niet wat er nog gaat komen, omdat hij het niet weet, zoals niemand weet wat er gaat komen. Daarom blijft Maryam praten, omdat het dan lijkt alsof niet alles leeg is, alsof ze de wolken, het water en alles wat ze noemt, kan uitsmeren over de tijd. Zij vult de grote lege ruimte met woorden, totdat de wereld weer vol is. Het is maar goed dat woorden niets wegen, want anders zouden ze zinken, tot op de bodem van de zee, en daar zouden de wolken, de lucht en het water van Maryam tegen de zeebodem schuren, in de armen van het zeemonster vermorzeld worden.

Maryam strekt zich uit, staat rechtop tussen de rietstengels, kijkt hem aan. Onophoudelijk nu. Hij zoekt angst in haar ogen, maar die is er niet. De ontzetting heeft plaatsgemaakt

voor iets anders, wat hij niet herkent. Hij kijkt terug en vraagt zich af wat haar bezielt. Tussen het riet naast haar beweegt iets. Hij ziet eerst het ravenzwarte haar van *aljadu*, dat helemaal niet ravenzwart is, maar gewoon donkerbruin, dan haar hele gestalte. Waar komt ze vandaan? Hij heeft haar niet over de brug zien lopen. Hoe kan hij haar gemist hebben? Kaarsrecht staan ze samen tussen het riet, als de reiger en de roerdomp. *Zij rijzen op voor wie daar is en worden wakkere beschermers van levenden en doden.* Hij draait zich om en loopt weg bij het water, langs de bosrand, richting de toren. Met zijn rug naar het water is hij leeg en moe.

Voor de spiegel blijft hij staan. De huid is opgezet en vurig. Zijn oog is bijna helemaal opgeslokt door de zwelling. Het prikt, jeukt en brandt. Waar is hij zelf gebleven? Achter het monsterlijke masker drijven zijn gedachten voorbij. Zijn hart pompt bloed door zijn lijf en houdt hem in leven. In het kleine doorschijnende lijf van Bent had nauwelijks iets geklopt. Het had hulpeloos in de wieg gelegen, melkachtig wit. Hij weet niet eens of het toen al levenloos was, of dat zijn vader alleen het hoofd geschud had, omdat het kind het niet zou redden, dat er op dat moment nog een minimale hartslag was geweest, een ragfijne bloedsomloop die een fragiel schimmenrijk van gedachten achter de gesloten ogen in stand hield, een minimaal bewustzijn van de grote broer die ademloos toekeek hoe iets kleins langzaam verdween in een uitsparing van de ochtend.

De mot. Hij zoekt in het dikke boek opnieuw de spinselmot en buigt zich over de verschillende soorten. Terwijl de meeste stippelmotten zich op bomen en struiken bevinden, de meidoorn, de wilg, de vogelkers, de kardinaalsmuts, komt de hemelsleutelstippelmot als enige stippelmot vrijwel uitsluitend voor op hemelsleutel. Hemelsleutel! Wat is in godsnaam hemelsleutel? *Sedum telephium*, een vetplant met grote schermen en sterachtige bloemetjes, die een grote aantrekkingskracht heeft op de *polyommatus icarus*, het icarusblauwtje en de *lycaena phlaeas*, de kleine vuurvliinder. Alsof hij in een sprookje is beland. Plinius de Oudere heeft het in zijn *Naturalis historia* al over een plant, genaamd *telephion*, die met zijn stengel en bladeren lijkt op porselein. In de volksmond werd hij ook *donderbaert* genoemd, omdat hij de bliksem tot bedaren, *sedare*, zou kunnen brengen, maar ook *wonde cruyt*, omdat het sap, volgens ene Rembert Dodoens, een Vlaamse plantkundige en arts uit de zestiende eeuw, van de plant gemengd met gerstemeel en olie van rozen op ‘die pijn en weedom des hoofds’ gelegd kon worden. De naam van de hemelsleutel verwijst naar een legende dat de plant ontsproot op de plek waar Petrus zijn sleutel van de hemel verloor.

Moeizaam strompelt hij naar buiten. Verdomd nog aan toe. Naast de aangetaste wilg herkent hij – ingesloten door hetzelfde spinsel als van de wilg – de roze sterachtige bloemen van de afbeelding. Aan de andere kant van de hemelsleutel, *donderbaert*, staat de Zeeuwse knoop, ook aangetast. Kun

je alleen een vlinder worden door je omgeving te verstikken in een kleverig web? Lang leve de vrijheid van de een, die de ander als vanzelfsprekend in gevangenschap houdt. Hoofdschuddend loopt weer naar binnen, schopt zijn laarzen uit bij de deur. Hij kan wel iets sterks gebruiken. Als hij het glas in één keer achteroverslaat, voelt hij de vloeistof branden in zijn slokdarm. *Het Vuur komt alles oordelen en achterhalen*. Van binnen en van buiten verschroeit hij. Voor even is hij verdoofd.

Farasha, tel de blaadjes van de *al'aqnatha*. Zijn stem valt samen met de schoten. Het is alsof alleen haar oren onder water worden geduwd. Het reusachtige rad draait onophoudelijk in het water. Asim heeft zijn ogen dicht, als ze hem roept. Ze hoort een hoge pieptoon en proeft metaal. Heel even denkt ze dat zijn hand een reuzenhand is geworden, omdat hij zo zwaar is, dat ze hem niet meer kan tillen. De hand is warm, zit vast. Ze komt niet meer vooruit, wordt naar beneden getrokken. Dan voelt ze dat zij het is die zijn hand vasthoudt, hij niet meer de hare, en opent geschrokken haar ogen. Hij ligt roerloos in het stof, zes rode gaten in zijn dunne lijf. Terwijl ze zijn hand loslaat, kijkt ze met wijd opengesperde ogen naar zijn kleine lichaam. Het stelt niets voor, het is kleiner dan ooit. Zijn ogen kijken in de lucht, maar niet meer naar de gekleurde *farasha's*. Hier helpen geen lilaroze klokjes meer, noch de stekelige bladeren van de *acanthus*. De pieptoon houdt aan. Ze brengt haar handen naar haar oren en ziet bloed op haar onderarm. Er

hangt een stukje vel los, alsof haar arm een luikje heeft. Nu voelt ze het ook. Het prikt. Met haar andere hand wil ze het luikje dichtdoen, maar een lang, dun meisje trekt haar weg bij *aljadu*. Ze wil haar tegenhouden en roepen, maar er komt geen geluid. Er is alleen de hoge pieptoon. Ze schudt haar hoofd. Ze kan hem niet laten liggen zo. Er moet toch iemand bij hem blijven, er is niemand om hem te begraven. De mond van het meisje beweegt, ze hoort haar wel, mompelend en bubbelend, maar haar oren zitten nog steeds onder water. Het rad kreunt en steunt draaiend. Asim roept haar en lacht. Ze is beland in een wereld die ze niet kent, niet de wereld die ze de afgelopen uren achter haar ogen heeft gezien. In de verre omtrek is geen acanthus te bekenen. Ze voelt de hand van het meisje even verslappen en rent terug naar *aljadu*. Ze loopt over iets scherps, maar negeert het en knielt bij hem neer. Terwijl ze haar handen om zijn wangen legt, lijkt het of zijn ogen even bewegen. Haar hoofd ligt op zijn borst als ze de handen van het meisje voelt die haar omhoogtrekken. Haar stem bubbelt en mompelt achter elkaar door. *Khatar*. Ze moet weg, hoort ze, het is gevaarlijk. God zorgt voor de doden, zegt ze, wij zorgen voor de levenden. Wie is het meisje, waarom trekt ze haar mee? Ze wil bij *aljadu* blijven, omdat hij dezelfde ogen heeft als 'umiy, ook al staan zij nu voor altijd stil. Zij zal voor altijd waken, tot zij neervalt, totdat de schutter ook haar zal doorboren en door de gaten *farasha's* zullen vliegen alsof ze een struik is, een oleanderstruik met talloze verstopplekjes voor de tere vleugels. Ze voelt hoe de hand

van het meisje blijft hangen aan het luikje, hoe het afscheurt en ze niets meer voelt. Er staat een klok stil in haar hoofd. Een reuzenklok met grote tandwielen. Asim staat halverwege en lacht breed. Ze ziet het spleetje tussen zijn tanden en de hoektand waar een stukje afgebroken is. Zijn natte haar glanst, *al'akh al'akbar, akhi alkabir*. Met zijn dunne armen en benen brengt hij het rad weer in beweging. Dat kan niet. Zelfs niet met alle jongens samen. Het rad draait, los van hen, en stopt nooit met draaien. Ze hoort het steunen en zuchten en het geraas van water. Het lange meisje ruikt naar bloed, heeft haar meegetrokken achter een betonnen muur die losstaat van de rest van het gebouw. Ze kan hem niet meer zien. Hij ligt daar open en bloot in het stof. Het is niet waar. Ze kan hem wel zien, heel goed zelfs. Ze ziet niets anders dan zijn kleine, doorboorde lichaam, zijn open ogen naar boven, de vreemde houding waarin hij zelf nooit zou gaan liggen, waarin de schutters hem hebben gelegd met hun kogels. Het meisje trekt een fles water open en giet het over de plek waar het luikje is verdwenen en een rafelig, bloederig stukje vlees zit, dat niet bij haar arm hoort, dat wel bij haar arm hoort, maar dan aan de binnenkant, de binnenkant, die je niet aan de buitenkant hoort te zien.

Zware hamers kloppen en bonken met starre regelmaat in zijn hoofd. Het is zijn eigen hart dat hij hoort, het hart dat alleenheerser is geworden, dat pulserend al zijn organen aan de kant duwt. Zijn maag baant zich een weg door de

slokdam naar zijn keel, blijft daar zwaar en traag hangen. Achter zijn ogen kloppen de vuisten van zijn hart. Elisabeth schuifelt langs het bed. *Als je aljadu wilt leren kennen, dan moet je haar zoeken.* De lichte spot in haar ogen, in haar stem. Haar ranke gestalte, de smalle hals. Ze buigt zich over hem heen en hij grijpt haar keel, knijpt uit alle macht in de steel, er kan geen sap meer uit de wortels naar boven. Hij blokkeert de weg, drukt tot de smalle stengel knakt en haar hoofd slap naar beneden hangt, sneeuwkllokje, treurig druppelend op zijn hoofd. Ze lekt, ze lekt uit haar hoofd. Hij duwt haar weg, maar ze blijft druppelen, op zijn lippen. Hij klemt zijn mond dicht, voelt het dreunen van zijn hart, dwars door zijn gezicht. Het duwt en trekt achter zijn ogen, scheurt zijn huid open, schroeit, staat in brand. Zijn hart gloeit, zijn gezicht is zwartgeblakerd. *'s Nachts ontsteekt de mens gestorven een licht voor zich in zijn uitgedoofde blik. Levend krijgt hij in zijn slaap de uitgedoofde blik van een dode, ontwaakt krijgt hij die van een slaper.* De haren rond Elisabeths slappe hoofd vatten vlam. Ze lacht naar hem, haar lieve lach. De spot is verdwenen. Hij hoort haar snikken en probeert het slappe hoofd weer recht te zetten op de steel, maar die is geknakt en gescheurd. Haar brandende haren schampen zijn huid. Tranen blijven druppelen op zijn lippen tot hij zijn mond opent. Het vocht loopt recht in zijn keel, hij moet hoesten en schiet overeind. Drijfnat van het zweet duwt hij de dekens weg. Als hij druppels op zijn hoofd voelt, schreeuwt hij het uit en kijkt naar boven. Uit een grote kring op het plafond drupt water naar bene-

den. Rillend zit hij op de rand van zijn bed en huilt. Het zout prikt in zijn ogen en in zijn huid. Het bonken in zijn hoofd gaat genadeloos door. *De schimmen snuiven damp in de Onderwereld.* Hij staat op en zet een emmer op zijn bed. Voor de spiegel blijft hij staan. Het valt mee. Het ziet er minder erg uit dan de vorige dag, maar hij heeft gedronken. Hij moet weg hier, hij moet iets doen.

Op de tafel liggen de zware boeken met de kleine briefjes van Elisabeth ertussen. *Heracleum mantegazzianum.* Hoe de reuzenberenklauw hem tot wanhoop drijft, achtervolgt in zijn slaap, hoe de mens zijn eigen onderwereld schept. Hij laat het bad vollopen en zoekt iets tegen de pijn. In de kast zoekt hij schone kleding waarmee hij voor de dag kan komen. Een hemelsblauw linnen overhemd. Toe maar. Iets moet die lelijke kop van hem compenseren. Anders wordt hij niet eens binnengelaten. *Kom binnen, ook hier zijn goden.* De uitdagende blik van Maryam, en daarachter het kleine hoofd van *aljadu.*

Het bad zit net iets te vol. Als hij zich in het water laat zakken, gutst het over de rand. De warmte die hem omringt, is weldadig. Hij sluit zijn ogen. Zo voelt het in de moederschoot, zijn uitgegroeide, gehavende lijf in de buik van zijn zwijgende moeder. Zo heeft hij zich ooit mee laten schommelen op haar voetstappen door het huis, trap op, trap af, in het kille huis, beschermd door de cellen van haar buikwand, de buikwand waarop hij klopte, waartegen hij schopte. Moeiteloos zou hij zich met dit grote lijf naar buiten

kunnen beuken, haar bolle buik scheuren. Hij heeft zijn moeder uitgehold, er was geen plek meer voor de kleine meisjesbroer die hem opvolgde en in de gebutste baarmoeder onzeker ronddobberde, niet wist wie hij moest worden, vluchtte in een tussenvorm. Het broze, melkwitte hoofdje, nauwelijks meer dan een slapende foetus, per ongeluk aan de schoot ontsnapt, amper levensvatbaar. Hij heeft het kleine wezen al die jaren naast zich gemist, net als zijn moeder, die het grootste deel van haar woorden had ingewisseld voor de afwezigheid, want eerlijk zou zij alles verdelen, en het doorschijnende wezen liep hopeloos achter, zou hem nooit meer kunnen inhalen, stond bij de oorsprong al stil.

Ze staat bij de badrand en kijkt naar zijn naakte lichaam in het water, wijst naar zijn geslacht. Hij schudt zijn hoofd, jaagt haar weg. *Farasha*, zegt ze, en ze spreidt haar armen, vliegt door de kleine, dampende ruimte. Boven het bad blijft ze zweven en lacht naar hem een ondeugende lach. Hij zwaait met zijn armen en blaast haar weg. *Khatar*. Langzaam zakt ze naar beneden en hij voelt hoe zijn geslacht hard wordt. Woest maait hij met zijn armen in de lucht en brult. Hij sluit zijn ogen en beukt met zijn hoofd tegen de badrand.

Pas als het weerlicht boven de pikzwarte golven, is er onderscheid tussen water en hemel, zijn ze niet langer een schommelende stip in een inktzwart heelal, maar mensen op een kleine boot in de zee, op weg naar waar mogelijk

land is. In flitsen ziet ze Maryams slapende hoofd tegen de rug van de dikke man, en ze kan zich niet meer herinneren wanneer haar mond gestopt is met praten. De man snurkt verschrikkelijk. Ze hoopt dat hij per ongeluk overboord valt, zodat zij eindelijk haar benen kan strekken zonder hem aan te raken, dat zij niet meer in zijn dikke buik de zes kogelgaten van *aljadu* ziet, omdat zijn hemd dezelfde kleur heeft als die van *aljadu*, dat hij haar niet meer toebijdt dat zij moet gaan slapen, als zij vecht om haar ogen open te houden, dat hij niet meer met zijn tong zijn lippen natmaakt en zijn hand onder de jurk van Maryam steekt als zij slaapt, dat hij niet meer hijgt, dat hij ophoudt met snurken, dat op de veel te grote plek die hij in beslag neemt *'umiy* en *'abi* kunnen zitten, met Asim en *aljadu* en de *'umiy* van Maryam, omdat ze zeker weet dat ook die niet meer leeft, omdat Maryam anders niet zo eindeloos veel zou praten.

Als de bliksem het water treft, doodt dan het vuur het water, of het water het vuur? *Water is de dood van aarde, lucht de dood van water, vuur van lucht en omgekeerd.* Als het water leeft en hun boot wordt getroffen, worden zij opgeslokt door de grote, golvende muil van de zee. Zij kan zwemmen, maar niet zo goed onder water als Asim, die net als het waterrad altijd weer boven komt. Als het water dood is, blijven zij rondvaren in de graftombe van de zee. Als het water het vuur dooft en zij blijven varen, is er een kans dat hun boot ooit ergens aan land zal raken, hopelijk voordat ze uitgehongerd zijn.

In de spiegel ziet hij een zeemonster. Het water druipt uit zijn haar over zijn romp langs zijn benen op de grond. Hij leunt op de wasbak en bestudeert zijn oog. Zijn woede huist in de kleinste cellen en strekt zich uit tegen de celwand. Het kwaad barst uit zijn voegen. Hij is weerzinwekkend. Onder Elisabeths vingers zouden de cellen trillend slinken. Onderdanig zouden ze zich kleinmaken en verstoppen in de oppervlakte van zijn huid. De rest van hun leven zouden ze haar gehoorzamen, klein godin, *angelica archangelica*, haar eren tot in hun diepste kern. Als zij er nog eenmaal was, dan zou hij haar optillen als een *farasha* in de lucht, met zijn grove vingers pizzicato over haar wangen spelen en het frêle web onder haar navel strelen en behoeden voor onheil. Hij zou de kleine jongen koesteren in de holte van zijn oksel en hij zou kruipen door het stof en het kwaad laaghouden, laag bij de grond.

De kleine jongen wordt het water in getrokken, terwijl zijn *'umiy* wanhopig schreeuwt. Haar armen strekken zich uit naar het levenloze lichaam dat meteen in de donkere golven verdwijnt. Ook de anderen jammeren. De dikke man roept dat het niet anders kan, dat de doden niet bij de levenden horen, dat zij de levenden ziek maken en daarom van boord moeten. Iedereen weet dat hij gelijk heeft en daarom moet hij zijn mond houden. Vanuit het niets zijn er ineens grote witte vogels boven hen in de lucht. Ze krijsen. *Zij rijzen op voor wie daar is en worden wakkere beschermers van levenden en doden.* Ze houdt haar handen voor

haar oren en kijkt met wijd opengesperde ogen naar de wirwar van machtig klapperende vleugels.

Het lichtblauwe overhemd staat hem goed, alsof zelfs zijn dikke oog zich gedeisd houdt. Hij kamt zijn vochtige haar naar achteren en knikt. Meer kan hij er niet van maken.

Omzichtig loopt hij door het lange gras, in een poging zijn broekspijpen niet al te nat te maken. Het is een fikse bui geweest vannacht. De wind en de slagregen hebben de lekkage boven zijn bed veroorzaakt. Misschien is een lik verf genoeg om de sporen ervan te verwijderen, al komen meestal de gele kringen spoedig door de verf heen schemeren.

Bij het prikkeldraad blijft hij staan. Er is niemand buiten, zelfs de kinderen niet. De hemel ziet er dreigend uit. Langzaam loopt hij door het hek en steekt het plein over. Bij de deur blijft hij opnieuw staan. *Kom binnen, ook hier zijn goden.* Van de moed die hij de hele weg hiernaartoe gevoeld heeft, is niets over. Hij is geen god en wat zou hij in godsnaam moeten zeggen. Talloze handen dringen hem terug van de kleine opstap, achteruit, terug over het plein, door het hek. Hij botst tegen een gesluisde vrouw, die hem geschrokken aankijkt.

‘Pardon,’ mompelt hij.

‘Is goed,’ zegt ze zacht.

Haastig loopt ze naar de deur en verdwijnt in het gebouw.

Kom naar buiten, *aljadu*, en bedek de Hollandse bodem met jouw voetstappen.

Klappertandend ligt ze in Maryams armen. Ze ziet niets in het pikkedonker. Door het geschommel lijkt het net of ze nog op de boot zit, ook al weet ze dat ze al uren in de vrachtwagen zit. Ze hoort het geraas van verkeer en ruikt de bedompte lucht van de afgesloten ruimte. Ze heeft het ijskoud, terwijl haar hoofd gloeit. Maryam fluistert in haar oren en kust haar wangen. Ze gaat dood. De kleine jongen had ook dagenlang klappertandend in de armen van zijn *'umiy* gelegen, voordat hij in de golven verdween. De vrouw was met haar kleren aan de zee ingelopen, toen de mannen de boot het land op hadden getrokken. De dikke man was achter haar aangelopen en had de vrouw opgetild en naar het strand gedragen waar ze door wat vrouwen werd opgevangen en getroost. De man stond hulpeloos naast de huilende vrouwen. Daar was het klappertanden begonnen. Het kroop vanuit haar rug omhoog, langs haar nek in haar kaken en was niet meer te stoppen. Er was een vrouw die zei dat ze een dokter was. Ze had iets in haar drinken gestopt en had de rest aan Maryam gegeven, die het onder haar jurk had verborgen. Misschien helpt het tegen de dood. Maryam had haar tegen een boom aan gelegd, met haar rug naar de zee. Ze had de golven gehoord en het steunen en zuchten van de noria's. Ze zag Asims rug, zijn handen die het draaiende rad grepen. Zes rode gaten in zijn rug. Ze hoorde zijn lach, vlak voordat hij in het water dook. Het water kleurde rood. Ze had hem geroepen, toen zijn hoofd lachend boven het water uitkwam: *akhi aleaziz, eaziziun easim*. Zes rode gaten. Maryam was bij haar ko-

men zitten en had haar haren gestreeld, alsof ze 'umiy was. Ze had tranen over haar wangen voelen lopen, tranen uit de lekkende potjes met olijven. Ze probeerde de stekelige bladeren van de *acanthus* te tellen, maar voelde bij nummer zeven het open stukje vlees op haar onderarm prikken. Het zag er niet goed uit, opgezwollen en vurig. Een ontsteking, had de dokter gezegd. De wond moest verzorgd worden. Nu klopt het in haar onderarm, alsof er iemand naar buiten wil. De dikke man zit gelukkig aan het andere eind van de laadbak. Hij haalt steeds zijn neus op. Huilt hij? De 'umiy van de kleine jongen is in slaap gevallen. Ze ruikt in kleine golven de zure lucht van Maryams zweet en voelt haar rustige ademhaling. Steeds buigt Maryam zich even over haar heen en fluistert zachtjes. Dan kietelen haar lange haren en ruikt ze haar adem, ook een beetje zuur.

Met gebalde vuisten loopt hij terug naar het water. Het lange gras schuurt langs zijn broekspijpen, die langzaam donkere plekken krijgen. Hij ruikt Elisabeth, voelt haar dunne haar langs zijn wang. Heel even ziet hij Jans ogen helder voor zich. *De schimmen snuiven damp in de Onderwereld.* Het gezicht is lang verborgen geweest en ook nu verdwijnt het weer. Bij het water tussen het riet staan roerloos twee reigers op gepaste afstand van elkaar. *Zij rijzen op voor wie daar is en worden wakkere beschermers van levenden en doden.* Bij de brug blijft hij staan en kijkt over het water. In de verte vaart een kleine boot. Hij herkent de smalle gestalte van Elisabeth. Tegen haar aan geleund staat Jan. Ze

turen naar iets in de verte wat hij niet kan zien. Er is geen weg terug uit de Onderwereld. Steeds verder drijven ze af. Hij hoort het steunen en zuchten van de grote raderen die het water uit de Orontes scheppen. Hij ziet haar kleine gestalte boven het water uitkomen. Behendig klimt ze tegen de beweging van het rad in naar boven en halverwege rekt ze zich uit. Ze lacht en roept naar hem. *Aljadu, aljadu aleaziz*. Nee, alleen *aljadu*. Ze grijpt zijn hand. Hij voelt haar natte vingers om zijn onderarm en ziet haar wijd opengesperde ogen. *Aljadu*. Als ze bovenaan is beland, spreidt ze haar armen, *farashat saghira*, en springt. Ze verdwijnt onder water. Als aan de grond genageld blijft hij staan en kijkt naar het stromende water bij de stuw.

Met een schok staan ze stil. Ze is een lange tijd weggeweest, droomde van 'umiy en 'abi. Het was feest. Ze stonden op het balkon en overal brandden lampionnen. Een groot vuurwerk barstte los boven hun hoofd en ze omhelsden elkaar. Een ondraaglijke stank hangt in de laadbak. *De schimmen snuiven damp in de Onderwereld*. Krakend en piepend schuift de klep van de laadbak open. Ze knippert met haar ogen tegen het felle licht. Ze voelt hoe Maryam in een reflex haar handen over haar ogen legt, maar ze trekt ze weg en ziet hoe minstens de helft van de mensen om haar heen roerloos over elkaar heen hangt. Kokhalzend probeert ze overeind te komen. Een brede man in een uniform tilt haar op en geeft haar buiten de vrachtwagen door aan een andere man in een uniform. Hij ruikt naar de zeep

van *aljadu* en zijn stoppels schuren tegen haar wang. Een grote snik welt omhoog, maar blijft ergens halverwege hangen. De man drukt haar tegen zich aan en spreekt zacht in een taal die ze niet kan verstaan. Ze ziet hoe de andere man Maryam helpt met uitstappen. Pas dan ziet ze hoe dun zij is geworden. Ze wankelt en wiegt als een bloem op een lange steel aan de arm van de man en zakt een stukje verder in elkaar. *Angelica archangelica*. De man roept iets en knielt bij haar neer. Ze krijgen eten en drinken dat ze alleen maar heel langzaam naar binnen mogen werken. Ze heeft geen idee hoelang het geleden is dat ze iets heeft gegeten. Twee mannen lopen met een baar langs. Onder een laken uit bungelt de hand van de dikke man.

Hij hoort lachende kinderstemmen en kijkt op. De berenklauw gaat heen en weer. Tussen de hoge stengels komen twee meisjes tevoorschijn. Ze rennen achter elkaar aan. Het achterste, lange, meisje herkent hij. *Kom binnen, ook hier zijn goden*. Zij herkent hem ook, knijpt even haar ogen een beetje dicht. Voor haar uit loopt een kleiner meisje dat hem pas ziet, als ze tegen hem op botst. Ze deinst achteruit. Een siddering gaat door hem heen. *Aljadu*. Hij drinkt het zwart uit haar ogen. ‘Sorry’, zegt ze, kijkt dan achterom naar het lange meisje dat nog in volle vaart achter haar aan komt, en roept met een licht accent: ‘Pas op, hier staat iemand!’

N a w o o r d

Herakleitos, de eerste wijsgeer van het Westen, werd rond 540 voor Christus geboren in Efeze. Hij wordt niet voor niets 'de duistere' genoemd. Het handschrift waarin hij zijn levenswerk voltooide, is volledig in vlammen opgegaan bij de brand in de tempel waar het handschrift anderhalve eeuw was bewaard. Zijn uitspraken zijn daarom alleen bekend uit citaten en parafrasen van anderen. Het is dus lastig vast te stellen in hoeverre deze uitspraken authentiek zijn. Daar komt bij dat de citaten en parafrasen meestal cryptische aforismen zijn. Herakleitos beweert dat vuur aan de oorsprong van alles ligt, omdat vuur voortdurend in beweging is en daarom ongrijpbaar. Tegelijkertijd is vuur het symbool van vernietiging. Oorlog en vuur komen veel terug in zijn uitspraken. De voortdurend veranderende wereld vraagt ook om taal die in beweging is. De filosoof hanteert daarom veel raadselachtige paradoxen. Het zijn orakelspreuken die het denken stimuleren. Woordspelingen laten de betekenis van woorden wankelen, waardoor ook die betekenis in beweging blijft. Volgens Herakleitos heerst in de natuur de logica van de tegendelen: niets wat 'is', kan zonder zijn tegendeel.

De verhalen over het einde van zijn leven zijn waarschijnlijk verzonnen. Hij zou zich ergens in de bergen hebben teruggetrokken als kluizenaar en er alleen van bladeren en kruiden hebben geleefd en daardoor waterzucht hebben ge-

kregen. Hij wordt door velen neergezet als misantroop die niet begrepen wilde worden.¹

Plantkundigen lijken soms op dichters: de namen die zij aan planten geven, zijn zuivere metaforen op lange dunne stelen. Niet alleen de aforismen van Herakleitos, maar ook de poëzie van deze plantkundigen heb ik door mijn boek geweven.²

Tijdens mijn zoektocht naar informatie over de door oorlogsgeweld beschadigde graftombes van Al Bara, en de noria's van Hama, stuitte ik op de indrukwekkende documentaire *Maalstroom* van regisseur Misja Pekel, gebaseerd op amateurbeelden van vluchtelingen, die wonderlijk paste bij de altoos bewegende wereld van Herakleitos, de oorlog, het vuur en het water, waarover ik aan het schrijven was. Het beeld van het draaiende waterrad liet mij vanaf dat moment niet meer los en heeft mij doen besluiten het naar voren te halen, als opening van *Donderbaert*.

¹ Ik heb, ook voor de schuingedrukte citaten van Herakleitos in deze uitgave, gebruik gemaakt van *Herakleitos, 'Alles stroomt; fragmenten'*. Ingeleid, vertaald en toegelicht door Paul Claes. Atheneum – Polak & Van Gennep. Amsterdam, 2014.

² Voor informatie over de hemelsleutel ('donderbaert') heb ik gebruik gemaakt van Marcel de Cleene, *'De historia naturalis; geschiedenis van de kruidengeneeskunde'*. Sterck & De Vreese, Gorredijk, 2019.

'abi
aby aleaziz
al'aqnatha
aljada
aljadu
ami aleaziza
'akhi aleaziz
'akhi alkabir
al'akh al'akbar
eaziziun easim
farasha
farashat saghira
khatar
miladi
najma
shaqiq
'ukht
'umiy
zahra
zahrat jamila

pappa
lieve pappa
acanthus
oma
opa
lieve mamma
lieve broer
mijn grote broer
grote broer
lieve Asim
vlinder
kleine vlinder
gevaar
eend
ster
broer
zus
mamma
bloem
mooie bloem

